

רחל כהן

ישכאל אטקין

פרקי

חיים

מס. 5

מאה כהן

חנ' אלוז

שמחה ביקאי

חגיגי שפי

הוצאת ארכיון קבוץ חצור

אביב 1991

ישראל אטקין

יליד 1918

אני יליד גורודניה, אוקראינה, בפלק צ'רנוגוב שבתוכו גם העיר צ'רנוביל. בעיירה היו כ-10.000 נפש. אני זוכר את הבית, את השכנים, את הכנסיה. אני זוכר קרובים מכרים וגם כאלה שהיה להם משק פרות בקנה מידה גדול. זאת הייתה עיירה מעורבת יהודית - נוצרית אבל היה ריכוז יהודי גדול וחיים יהודיים מאד אינטנסיביים. היתה גם פעילות ציונית. אבא שלי היה אחד המנהיגים הציוניים של האיזור. אני זוכר את החורשות, את הנהר שעבר על ידינו, וכמובן את המפגשים והחגים שנחוגו בקהילה ובבית שלנו. בימי החגים היו רבים מאוד מיהודי העירה מתאספים בבית שלנו. אני זוכר את חג החנוכה, את ערבי הלביבות, ואת המטעמים הנהדרים, שאמא הייתה מכינה. את טעמם אני זוכר עד היום. כמו כן אני נזכר בתפילות בבית הכנסת. אהבנו את חג הפורים, ה"פורים שפילער". הייתה שמחה גדולה כאשר חסידים היו מתאספים סביב אבא. החיים היהודיים היו מלאים, הרגשנו את זה היטב בבית שלנו. כאמור, החיים היהודיים היו עשירים מאוד, אנחנו היינו קרובים במיוחד לחלק הציוני. החברים שלנו היו הילדים מהמשפחות הציוניות. אני נזכר בבית הסוהר. אבא ישב שם כציוני.

??? למה ישב אבא בכלא ?

ישראל אבא היה ציוני (והציונות היתה, למעשה, מחוץ לחוק). אבל היה מרכז המחוז של ארגון ציוני שהיה קשור, כנראה, עם מפא"י, ובגלל זה נאסר. הפעילות הציונית היתה גם בלתי ליגלית וגם ליגלית. היה שם גם ארגון של "החלוץ", שחבריו התכוננו לעליה, והיו מקיימים כל מיני פעולות בחיק הטבע. הוא "ישב" מספר חדשים.

נשאר לי זכרונות מהגלישה בקרח עם הגלשונים. היה לנו בית שמח, מכניס אורחים. רבים התארחו אצלנו מהסביבה, מכל האיזור. לאבא היו קשרים טובים גם עם הקומוניסטים בעירה. היו לו חנויות לנעלים והוא היה גם בעל מקצוע בשטח הזה. כאשר עלו הקומוניסטים לשלטון החנויות הפכו לקואופרטיב. אבא היה תופר להם מגפים יפות הודות לקשרים אתם הוא זכה להטבות שונות, לא לעצמו אלא למען יהודי העירה.

הבית שלנו "פעל" בשני מישורים (1) הבית הציוני (2) הבית היהודי המסורתי, שהיה קשור עם חסידי הרבי מלובביץ. מהיהודים האלה נשאר לי "טעם טוב בפה".

אנטישמיות ? לא כל כך הרגשנו בזה אצלנו.

יהודים רבים לא רצו להלחם בצבא של "גויים" ואבא עזר להרבה מהם להשתמט מהגיוס. איך הוא בעצמו הצליח לא להתגייס - אינני יודע - אולי זה היה בגלל הידידות שלו עם קציני צבא, שעבורם תפר מגפיים יקרות.

באופן כללי - המהפכה והמלחמה לא היו כל כך מורגשים אצלנו בבית. אמנם, היו גם פוגרומים באיזור שלנו (עם נסיגת יחידות הרוסים הלבנים) אך אנו לא נפגענו באופן ישיר.

הסבא מצד אמא היה סוכן לכריתה ומכירה של עצים. זה היה מסחר בקנה מידה גדול. אהבתי מאד לנסוע אליו. היה להם גן דובדבנים ופירות אחרים.

??? איך האבא הגיע לרעיון הציוני עד כדי הרצון

לעלות ארצה ?

ישראל אינני יודע בדיוק. אני יודע שהוא קרא הרבה ספרים חילוניים. ב-1912 עזב את בית הוריו ועלה ארצה. בארץ עבד כשומר. לאחר מספר שנים נאלץ לחזור לביקור אביו החולה. בינתיים פרצה המלחמה והוא נתקע שם.

באותה התקופה נסע האח הבכור של אמא לארצות הברית. אמא נסעה אליו ובשאר כשש שנים - עבדה ונהנתה מאד. בינתיים אחיה נבחר כציר לקונגרס הציוני בווינה, ב- 1911 והוא הציע לאמא להצטרף אליו.

בהיותם בווינה, החליטו לנצל את ההזדמנות ולבקר את ההורים ברוסיה. בזמן הביקור התאהב האח באחותו של אבא ובחנותם הכיר אבא את אמא. הם נישאו אחרי זמן קצר, התנאי שאבא הציג לאמא היה, שכאשר רק יתאפשר הם יעלו ארצה. אמא אמנם רצתה לחזור לאמריקה, אבל אבא עמד על שלו. הייתה מלחמה, נולדו הילדים ואי אפשר היה לעלות. אבא המשיך בפעילות הציונית בכל האיזור. הוא היה הכתובת לנוער הציוני, ל"החלוץ". לאחר המלחמה, המהפכה ולאחר שאבא ישב בבית הסוהר קיבלנו את הסרטיפיקטים לעליה.

??? האם העליה בתקופה הזאת היתה מותרת מטעם השלטונות?

ישראל: כל מי שקבל סרטיפיקט (רשיון עליה מטעם שלטונות המנדט) יכול היה לצאת את בריה"מ באופן חוקי. אלה שלא קבלו סרטיפיקטים יצאו בדרכים שונות, כגון, דרך טורקיה, וכך הגיעו לארץ.

האזניות שהפליגו אז ארצה: "לבינ" או "איליץ". נסענו דרך מיצרי הים השחור והגענו ליפו. זכורה לי היטב החוויה של המעבר מהאזניה, שעגנה בלב הים, אל הסירות הערביות וכל הטילטולים שבדרך. היינו נדהמים ומבוהלים מהערבים והלבוש המוזר שלהם. לאחר שירדנו בנמל יפו הובילו אותנו לשני צריפים בחולות תל אביב (איזור שאח"כ היה שכונת שפירא). תל אביב היתה אז רחוב עלבבי, רח' העליה, רח' הרצל עם הגימנסיה,,, עבודה לא היתה, אוכל לא היה, והתחילו המחלות - בעיקר אצל הילדים (כגון מחלת העינים הנפוצה - הטראכומה).

מה אני זוכר הכי הרבה מהתקופה של תל אביב? את החום, את מחלת העינים, את ההליכה בחולות למרפאת קופת חולים ברח' זמנהוף; - הליכה בשמש לווהטט ובעינים עצומות. אבא היה הולך יום יום ללשכת העבודה אך חוזר בידיים ריקות.

ע כ ו

אז הציגו לאבא ולעוד מספר חברים לעבור לעכו ל"כיבוש העבודה". בעכו היו צריכים להתחיל בכריית זיפזיף עבור "סולל בונה". נסענו לעכו דרך ירושלים בדרך מסובכת מאוד. עכו היתה עיר ערבית, היינו אולי המשפחה היהודית השלישית בעיר. אבא עבד קשה. הוקמה קבוצת זיפזיף, קנו חמורים. הלכו לחוף הים, הביאו את הזיפזיף לתחנת הרכבת ומשם זה נשלח לסולל בונה. קשה להגיד שזה איפשר לנו חיים של שפע... בקושי התקיימו.

אמא השתדלה להרוויח גם כן, וזה בנוסף לטיפול בילדים ובבית. היא הכינה אוכל לרוקים, האכילה אותם וכיבסה בגדים עבורם. גרנו בבית יפה מאוד של מושל תורכי לשעבר. היה שם בית ספר מעורב גילים, היו מעט ילדים כך שבכל כיתה היו בודדים. היה בבית-הספר מורה אחד ("אדון מיוחס") בלבד. הוא היה עובר מילד לילד ומכיתה לכיתה, ומתאים לכל אחד שיטת לימוד אחרת. השיטות לא היו מודרניות ביותר. היה גם גן ילדים ואחי זליג למד בגן ילדים שנוהל ע"י גנן. הוא היה הגנן הראשון בארץ.

אבא לא היה מסוגל לעבוד בעבודה כל כך קשה לאורך ימים והתחיל לחפש עבודה במקצוע שלו: תפרות של נעלים. הוא מצא עבודה אצל ערבי בתפרות. זאת הייתה משפחת רשד, משפחה יפה מאוד. למשל, במאורעות 29', הוא הכניס יהודים רבים לביתו, אמר לפורעים הערביים: "תחילה תפגעו בי, לפני שאתם מנסים לפגוע ביהודים".

שם הרניח אבא לא רע, אבל התחיל לחשוב על עתיד הילדים בתחום הלימודים. עכו אמנם התפתחה מאוד, הישוב היהודי גדל והתפתח, אבל רק עד מאורעות 29'. במאורעות התחילה בריחה: יהודים רבים עזבו, עברו לחיפה ובנו את הקריות. גם אבא התחיל לחשוב על עזיבת המקום. הרי עכו הייתה רק תחנת מעבר.

??? מתוך הדברים שלך משתמע שהיו יחסים טובים בין היהודים לבין הערבים. עם כך, מנין גבעה הדעה שלך, שלגבי הערבים יש לנהוג בכח? הסתמכת מדי פעם על הנסיון שלכם בעכו. חשבתי שהייתה לך חוויית ילדות קשה?

ישראל אמת. היו יחסים טובים. הערבים קיבלו אותנו יפה, אמנם בחגים הנוצריים היו גם אומרים "אתם הרגתם את המשיח שלנו". אבל באופן כללי הסתדרנו אתם יפה מאוד, אני בתור ילד שחקתי עם ילדים יהודיים וערביים. הלכנו לשפת הים, התרחצנו יחד. היו גם מכות ביני לילדים שגדלתי אתם. שמתי לב שאותו ילד ערבי שרצה להכות אותי ואני ברחתי ממנו, הוא המשיך לנסות להרביץ לי. אבל אם אני הרבצתי לו, נעשיתי פתאום מוכר יותר ומכובד יותר. לעתיד הוצאתי מזה מסקנות: הבריחה איבה משתלמת. התשובה המוחצת, התגובה המידית, מעוררים כבוד, ולעתים פותרת בעיה. הקשתי מההתנהגות שלהם לגבי הדרכים האפשריות לפתרון בעיות. בעתיד כאשר עסקתי בקשרים עם הבדואים וגם בפעילותי המודיעינית, עמדתי על נקודה זו: אם תתן את המכה הראשונה - יתכן שהדברים יתפתחו אחרת. אנחנו במשפחה ואני בתור ילד הרגשנו בעכו טוב מאד.

ברחובות

המטרה הייתה התישבות. התחילו לארגן את ההתישבות בואדי חוורה, מה שהיום בקרא כפר ויתקין. לשם כך, חשבו, צריך לעבור תקופת הכשרה. לכן הציעו להורי לעבור לרחובות, כדי לקבל הכשרה לקראת התישבות. אבא היה בוסע מרחובות למפגשים עם אלו שהיו עתידים להקים את המושב.

מדוע בשארנו ברחובות? אבא התחיל לעבוד בכל מיני עבודות, החל מקידוח בארות, עבודה בפרדסים. בזמן קדוח באר נפגע אבא בלסת, ונשברו לו שיניים. הרבה זמן לא יכול היה לחזור לעבודה הזאת. אמא עבדה בהאכלת אנשים, מולנו הייתה המשטרה האנגלית. אמא כיבסה עבורם וזה עזר לקיום. היא לא רצתה ללכת למושב. אבא עדיין חלם על זה אבל אחרי המכה שקיבל באלץ לחפש עבודה מתאימה. הוא מצא את זה ביקב. תחילה זאת הייתה עבודה קשה, אבל הוא גילה יכולת להבחין בטעם היינות. היה שם היינן הטוב ביותר שהיה אז בארץ, גרשון לויין. הוא העריך את טעמו של אבא וקידם אותו בעבודה. ביבתים הוא התאזרח שם, היה בועד הפועלים, היה בעל דרגה מסויימת ביקב. כפר ויתקין התחילה להתארגן ואנחנו בשארנו ברחובות.

??? איפה למדתם?

ישראל למדנו בבית הספר העממי על שם סמילנסקי. לאט, לאט התבססנו קצת, אם כי, זמן רב המשיך אבא לעבוד קשה כאשר אמא משתדלת לעבוד בכל עבודה על מנת לעזור בקיום המשפחה. אמא הייתה יוצאת אתנו, הילדים, בחופשים לכרמים לחפש חיפושיות שאכלנו את השקדים. על כל עשר חיפושיות קיבלנו גרוש. אחר כך עבדנו בקילוף שקדים וכו'. החיים לא היו קלים.

נעורים ברחובות

כאשר התארגנה ברחובות תנועת הצופים, עדיין לא היה השומר הצעיר. הצופים כאילו השתיכו לתנועת העבודה, אבל לא באופן שלם. צבי ואני הצטרפנו בגלל החיים החברתיים, טיולים, צופיות, בשבתות היו משחקים. באידיאולוגיה עסקו מעט. הפעילות בצופים נתנה לנו הרבה מאוד, עד אשר התפרקו.

ב,ה ג ב ה,ה

אני צריך כאן להוסיף מה שהוא על ההגנה. ההגנה היוותה אצלי, נקודה מרכזית בחיי, במקביל לפעילות בצופים ואחר כך בהשנה"צ. ההגנה הייתה דבר חשוב בישוב. הפעילות שלי החלה כבר בבית הספר העממי בגיל 12 - 13. הכל היה סודי : אבא היה מפקד ונשק ראשי בהגנה, אך אנו לא ידענו (אולי הוא ידע עלי), בהתחלה לא ידעתי על חברותו של צבי בהגנה. התקבלנו בצורה המסורתית : השבעה על התנ"ך ואקדה. קודם היינו שליחים של המפקדים; אח"כ נהיינו לקשרים ואתים. לימוד האתות היה חנויה. מצד אחד היה פחד ומצד שני זה נתן בטחון פנימי. (פחד פותתפש - הלכנו בלילה אל היקב שאז היה בקצה המושבה. היה נדמה לך שמסתכלים עליך כל הזמן, שמחפשים אותך. והיינו ילדים, סה"כ). עסקתי באיתות מספר שנים. נהלנו תחנה ברחובות - ביום ובלילה - יצרנו קשר עם היישובים בסביבה.

ביום השתמשנו בהליוגרף (או/איך קצת-גזגז) ובלילה בפנסים. היינו גם, לפעמים מתחברים (בצורה בלתי חוקית, כמובן) לקו הטלפון בכדי למסור ידיעות. היה מספר קטן של מקומות שמהם אתחנו.

??? איך זה שהבריטים לא תפשו אתכם?

ישראל יתכן וידעו והתעלמו. אך נוסף על כך, תמיד היתה שמירה על מקומות ההתקשרות בכדי להתריע על הופעת המשטרה.

כשסיימתי את עבודתי באיתות (לאחר כ-3 שנים) השתתפתי בקורס הראשון לטונוגרפיה והתמצאות בגבעת רמב"ם. (לפני זה השתתפתי בקורס מכ"ים, שכלל גם לימוד "נשק" : ז.א. אקדה. קודם תירגול באצבע, ואח"כ פירוק והרכבת האקדה בכל המצבים, אור וחושך וכו'. בסוף הקורס כל אחד קבל 10 כדורים ליריה. למדנו גם את כל יתר סוגי הנשק השונים שהיו אז ברשותנו).

הייתי אז כבן 16. המגמה של הקורס הזה היתה להכשיר את אנשי ההגנה ליציאה לשדה (מהגנה פסיבית בעמדות, להגנה אקטיבית), ז.א. להקדים את האויב ולהפתיע אותו במקומו. לשם כך היה צריך לדעת איך להגיע לכל מקום, ואיך לנוע בשטח : לבוט ביום ובלילה; לדעת לקרוא מפות וצילומי אוויר של הכפרים. (הכנו "תיקי כפרים").

הקורס הזה היה ארצי - להכנת מדריכים למטרות הנ"ל, והתקיים ליד בית הקברות של גבעתיים, הוא התקיים, כמובן, בתנאי מחתרת מלאים וערך למעלה מחודש.

זה היה לפני מאורעות 1936. במקביל לזה, ובמשך כ-3 שנים, למדתי את מקצוע המדידה אצל מהנדס ברחובות ועבדתי במועצה בתחום הזה.

??? האם אתה, אישית, השתתפת בפעילות ההגנה בשדה במאורעות (39 - 36)?

ישראל הייתי מ"כ. כשיצאו מהפוז"ש (פלוגות שדה) לשדה, לעתים יצאתי גם אני אתם. הגיחות האלה היו בכדי להגן על מרחב רחובות. היו יוצאים לאמבוסים בגבולות של רמלה. היו התנגשויות לפעמים.

ב ת נ ו ע ה

איך הצטרפתי להשומר הצעיר, איבני זוכר. זה לא היה המשך ישיר מהצופים, כי הייתה הפסקה. אולי לאחר שפנו לצבי המיסדים של הקן, וצבי הצטרף לתנועה, גם אני הצטרפתי. למעשה לא ידעתי מה ההבדל בין הצופים לבין השומר הצעיר. מה משך אותי? בהתחלה רק המשחק, הצופיות, מחנות התנועה, הטיולים, כל מה שמאפיין תנועת נוער טובה. למעשה, בתקופה ההיא כמעט כל הנוער היה מאורגן, היה שייך לאן שהוא, זה העסיק אותי בימים, בלילות זבשבתות. ואחר כך - השיחות, ואתה מתחיל להיות פעיל יותר ויותר. למעשה היו לי שתי תקופות בתנועה. הראשונה: בניית התנועה, ואני הייתי חלק מהבניה הזאת. אחר כך - ההדרכה: ואני מתחיל לשאת בתפקידים. לבסוף נשארתי יחידי מבין הבוגרים בקן והנושא בעול, נשארתי ברחובות בגלל ההורים, אבל גם בגלל צרכי התנועה. הייתי ראש הקן, שהגיע בזמני ל-187 חניכים, קן מסודר. היו הופעות מרשימות של הקן בין תנועות הנוער.

היה לי ענד תפקיד מאוד מעניין וזה "פלוגות הפועל". תחילה הייתי שם חניך ואחר כך מ"כ. התאמננו ב"קפ"פ" (קרוב פנים אל פנים). הייתי פעיל בזה באופן אינטנסיבי. החיים היו עשירים מאוד. התנועה, ההגנה, פלוגות הפועל.

??? הגדיר מה הם "פלוגות הפועל", ומה פעלת אתה
בתוכם?

ישראל הם היו כחות פנימיים של ההסתדרות לשמירה על מוסדות ואירועי ההסתדרות, כגון, הפגנת האחד במאי. הם פעלו נגד הרביזיוניסטים שנלחמו נגד עבודה עברית מאורגנת. היו הרכה התנגשויות עם הרביזיוניסטים וכחות הימין, בכלל, בעניין של הפרת שביתות, לדוגמה. חברי פלוגות הפועל פעלו ללא נשק, אלא עם מקלות: קצר נארוך, עם אגרופנים, ושימוש בג'ודו מסויים. לקחו לזה חברי אהגנה או חברי תנועות הנוער בערך מגיל 16.

??? איך קבלו הוריה את יציאתך לקבוצה?

ישראל מובן שלהורים היה די קשה, אבל הליכתי לקיבוץ הייתה די מובנת. אחי זליג היה כבר די מבוגר והקימו את הקומה השניה בבית עבודו, לקראת הקמת משפחתו. הטרגדיה הראשונית הייתה עם הליכתו של צבי לקיבוץ. אצלי זה היה קל יותר. אני נשארתי זמן רב בבית, עזרתי להם הרבה. גם אחר כך המשכתי לעזור להם.

ב ר א ש ו ן

באתי לראשון לציון לקבוצה ג' ב-1939. המשכתי בפעילות בהגנה. עבדתי בפרדס, עברתי לעבוד בנגריה: (עשינו ארגזים). עבדתי קצת בגן ירק, אחר כך הייתי נהג, חבר קואופרטיב "הכח" (מוביל לבינים מ"סיליקט"). אפילו הייתי מסגר במחנה בבית נבאללה:

צבי בר אמוץ היה אחראי לעבודה בבית נבאללה, והוא קבע אותי שם כמומחה לריתוך... אני לא ידעתי דבר על ריתוך חשמלי, ופתאום אני מופיע כמומחה. ערבי שעבד שם מראה לי מה לעשות ואני אחראי למשמרת. לוקח את המרתך: לא שם עלי שום מסכה,

לא ידעתי שיש צורך בזה, מתחיל לחתוך, פתאום אינני רואה דבר. כך עד הבוקר. בבוקר לקחו אותי בבהלה לרופא עינים. רק כעבור ימים רבים התחלתי לראות שוב. כמדריך, בפלמ"ח. הייתי בגבעת ברנר ובנען, מדריך בסיירות וטופוגרפיה. כל זה גויסתי הייתי המדריך הראשי ואחר כך יצאתי אתם לסיורים. לא הייתי ממש מגויס: 'הושאלתי' ע"י הקבוץ; עבדתי וגויסתי לסרוגין.

ב ג ב ו ל ו ת

הייתי בין 12 החברים הראשונים שירדו לנגב. הקמנו את המצפה בגבולות. התחלתי כשומר שדות, צביקב בר אמוץ היה המוכתר, התחלתי ליצור קשרים עם הבדואים. בהתחלה הובלתי מים מהכפר רויבה. שומר שדות בגבולות, באותם הימים, פרושו היה ללכת לבד, מרחקים של 40 - 30 ק"מ ברכיבה על סוס בין חולות איזור רפיח (כעת איזור נירים), ועד חלוצה, נוצרו יחסים טובים עם השכנים הבדואים, הקמנו את ה"מדאפה". המשכתי בזה כשנתיים וחצי וזה היה מרתק מאוד. הכרתי את אורח החיים של הבדואים, התקדמתי בידיעת השפה הערבית. בפוליטיקה גבוהה עסק צבי בר אמוץ ועוד יותר גבוהה עסק עשהאל צוקרמן. אני הקדשתי ימים ולילות לקשר היום יומי עד שהוחלט שאנחנו עומדים לעזוב את המקום, אז הוחלטתי על ידי צבי אטקין. זאת הייתה תקופה מאוד מרתקת בחיי: הרומנטיקה של הנוף, המאבק על חריש פוליטי (לחרוש את אדמת ק.ק.ל.), ומאידך יחסי שכנים טובים, ללא נשק (אף פעם לא נשאתי אתי נשק), ויחד עם זה ליצור מצב שלא יהיה צורך בנשק. טילנו הרבה בסביבה. בוצרה קבוצת סיירים שיצאתי אתם בכיוון סדום, מצאנו דרכים איך להגיע למקומות המרוחקים ביותר. הלכנו בדרך לא דרך בשבילים לא שבילים.

??? איפה למדת ערבית; למה נבחרת לתפקיד זה ?

ישראל למדתי ערבית קודם כשגרנו בעכו. אח"כ - בראשון היה לנו חוג רציני ללימוד השפה. היינו גם מבקרים בכפרים הערביים... אך דברתי ערבית שוטפת... למה נבחרתי? ענין הערבית בודאי קבע קצת - אך פשוט: היינו רק 12 חברים, עשינו "סידור עבודה" ונפל בחלקי להיות שומר שדות. היו גם שומרים בידואיים, שמרו מטעם הקק"ל, ואני הייתי בקשר אתם. אני הייתי הנציג של "גבולות" וגם הנציג של הקק"ל עבורם, והייתי הכתובת לכל מיני פניות מצד הבידואיים. אני פעלתי בתפקיד זה כשנתיים, כל זמן שהייתי בגבולות.

??? איך קיבלת את ההכרעה לעזוב את גבולות?

ישראל הייתי בגד העזיבה. הצבעתי נגד. התקשרתי מאוד למקום, לנוף, נוף מקסים. היה לי קשר רגשי עמוק מאוד. הייתי רווק וחשבתי שאפשר עוד לחכות.

ב ח צ ו ר

עליתי לחצור בקבוצה הראשונה. אבל למעשה לא לבתי אפילו לילה אחד בבית האריזה, ששם השתכנה הפלוגה הראשונה. חזרתי כל ערב לראשון, עבדתי אולי כנהג, אח"כ, עוד לפני המלחמה גויסתי להגנה כי התחילו ההכנות לקראת מלחמה אפשרית. גויסתי על ידי המפקדה בתור מדריך טופוגרפיה ארצי. התחלנו אז להדריך את התותחנים, לעתיד.

עם פרוץ המלחמה הייתי במחנה יונה (ליד גן העצמאות של היום) כאשר הפציצו את מחנה יונה, את שדה התעופה ואת התחנה המרכזית של תל אביב. היינו ללא בשק. הנשק הצ'כי רק הגיע וצריך היה להכין אותו לשימוש. בתקופה זו הייתי מגויס לפעולות שונות.

כאשר פרצה המלחמה ב-15 במאי, גייסו את אגף ההדרכה ויצרו מזה את חטיבה 8. אני, בתור קצין מודיעין של גדוד נשלחתי עם גדוד שלש של חטיבה שמונה לדרום לעזור ל"גבעתי", שהיו אז מותקפים על ידי המצרים. הצטרפתי אליהם כקצין מודיעין. הייתה תקופה לא קלה שהסתיימה כעבור זמן מה בהפוגה הראשונה. בהפוגה זו היה עיין עם "אלטלנה". הגדוד ה"אצלי", הצטרף אלינו, לגבעתי, לעצור את המצרים באיזור יבנה. בתקופה זו, של פרשת "אלטלנה", קיבל הגדוד ה"אצלי", פקודה מה"אצלי", לעזור את הקוים, ולהגיע לתל-אביב. הייתי צריך לקבל מהם את הגיזרה. שמעון אבידן, המח"ט ביקש ממני לעקוב לאן הולכים אנשי האצ"ל. היה די מתוח וקשה. בהפוגה השניה המצב היה יותר יציב, ואף רצו להחזיר את כל אגף ההדרכה שיאמנו את הצבא לעתיד. אני ויחידת הסיירים שלי, החלטנו לא להשמע להוראה. סיכמנו עם שמעון אבידן שאנחנו נשארים תחת פיקודו. נשארנו יחידת סיור חטיבתית בגבעתי. גבעתי היה זקוק לנו. השתתפתי בכל הפעולות של גבעתי באיזור הזה עד שהוקמה "חזית הדרום" ע"י יגאל אלון. יגאל פנה אל שמעון אבידן שהוא רוצה אותי כסגן של קצין המודיעין החזיתי ועברתי אליו.

עד לגמר מלחמת השיחרור שירתי אתם. הלכתי איתם עד אילת, סיני וכו', הייתי שותף די מלא בכל הדברים שנעשו אז. אחרי המלחמה חזרתי הביתה, קיבלתי פיצויי שיחרור (מאתיים לירות) וקביתי בכסף הזה תיקי צד לכל חברות הקיבוץ. בערך באותו הזמן התחתנתי עם שרה, חברה בהשלמה האמריקאית, שעלתה ארצה ב-1946.

??? במה עבדת בחצור, לאחר השיחרור מהצבא?

ישראל תחילה במסגרת בית. כשריתכתי כבר ידעתי להזהר ולשמור על העינים. המסגריה הייתה מקום העבודה הקבוע שלי, אבל יום אחד נקבעתי להיות מורה בכיתה "שיבולים". התנגדתי בכל כוחי, אבל הוחלט שהואיל והילדים לא הגיעו ליכולת קריאה אני מוכרח להביא אותם לזה. לא הייתי מוכן לזה אבל החליטו. למדתי שנה והילדים הגיעו לשלב של קריאה. חזרתי למסגריה. בינתיים הגיעה לקיבוץ קבוצת נערים: "שלהבת". הנערים האלו היו צריכים לפתור את בעיית העבודה השכירה באומן. היו אלה נערים שהיו בפיקוח קצין מבחן. היו ביניהם נערים שלמדו מסגרות וכו'. הם היו צריכים לעבוד באומן וללמוד לאחר העבודה. נקבעתי כמדריך שלהם. עד היום יש לי קשרים עם אחדים מהם. לאחר ה"הצלחה" שלי בתחום החינוכי, הוטלה עלי הדרכת חברת נוער, "אורנים". לאחר כל ההצלחות החינוכיות, היה ברור שעלי להיות גיזבר. צעקתי, התנגדתי, ללא הועיל. היו שיחות קיבוץ רבות, שבסופן בהייתי גיזבר. גיזברתי שלש שנים. בשנים האלו רכשנו את מכשירי הרדיו לכל חברי הקיבוץ. לאחר תקופת הגיזברות, היה משבר בהנהלת החשבונות, הוטל עלי להכנס להנה"ח עם חודש הכשרה. ובזה אני ממשיך עד היום הזה ...

??? בכל התקופה הארוכה הזאת, בותק הקשר עם צ.ה.ל.?

ישראל במשך הקשר. הייתי בחטיבה שנקראה "רזרבה ארצית". למעשה הייתי חייב להיות מוכן להכנס לכל מקום שאדרש. במשך כל שנתי בקיבוץ, הייתי האדם המגויס ביותר, בין כל בני גילי. הייתי נקרא לצבא לעתים קרובות ובאופן מידי ודחוף. זה נמשך עד ששת הימים, וכולל ששת הימים (באמצע הייתי גם מא"ז בחצור). לעתים קרובות מאוד באלצתי לצאת למילואים, עד שהיחידה הפכה מחיל רגלים לחיל שיריון. זאת חטיבה שמונה, שעלתה לגולן, אבל בלעדי.

??? נעבור לתפקידים שמלאת בקיבוץ

ישראל הייתי גיזבר, מזכיר, מרכז ועדת תרבות, ועדת חגים, ועדת צריכה, ועדת חברים ועדת משק, שנים רבות הייתי במזכירות ועדת המשק, ועדת דירות, ועדת שיתוף, ועדת חיבור.

??? לסיכום, יש לך מה לאמר ?

ישראל לסיכום, אינני מצטער על מה שעשיתי, ועל הדרך שבחרתי. לא היו לי חיים קלים - לא בצבא ולא בקיבוץ; אבל אילו הייתי צריך לחזור בדרך לא הייתי רוצה שונה. יחד עם זה כיום שאני כבר בן 71, אני מרגיש כאילו אין צריכים אותי. אמנם אני עובד בהנה"ח, יש לי שם תפקיד לא מבוטל, דחיתי את נסיעתי לחו"ל בגלל המאזן, ובכל זאת משתח, היה לי כבר פעם משבר כזה, זה היה בצבא. לחמתי לגמור שם כי הספיק לי, אמרתי, עשיתי די, אחרים שימשיכו. אבל ברגע ששוחרתי, קיבלתי את התעודה, נעשה לי פתאום לא טוב בלב. כללית, אינני מצטער על כל מה שעשיתי. זה היה טוב.

רחל כהן

(קבלן)

ילידת 1918

נולדתי בבלנינגרד בינואר 1918. אבי בא מפוניבז' בליטה, ואמי מבוברויסק. אמא למדה בריגה, בורשה ואח"כ הגיעה למינסק ששם פגשה את אבא. היא היתה רופאת שיניים ואח"כ - מורה.

אביו של אבא היה חנווני. המשפחה היתה מסורתית ותחילה למד אבי בישיבה. כאשר התבגר - "התפקר" והפך לאנטי-דתי. הוא למד הרבה בכחות עצמו. לעומתו - אמא באה ממשפחה מתבוללת, שאפילו לא ידעה לדבר יידיש.

זאת היתה התקופה של המהפכה הבולשביקית ובלנינגרד (כפו ברוב חלקי רוסיה) כמעט ולא היה מה לאכול. אך תרבות היתה! הורי זכו אפילו ללכת לקונצרט של הזמר המפורסם שליאפין. (חשבו שאהיה מוזיקלית כי אמא הקשיבה לשליאפין כאשר היתה בהריון אתי!)

כאמור - אנו בתקופת המהפכה:

הורי היו בעד הבולשביקים, כי קיוו שהם יסימו את המלחמה ויחזירו את החילים הביתה. בינתיים היה רעב גדול ואמא הפסידה הרבה במשקל. כשהייתי בת חצי שנה, - משקלי היה כמו בשעת הלידה. הייתי בסכנת חיים, והרופאים אמרו שמוכרחים להוציא אותי מבלנינגרד. השארנו הכל ויצאנו בדרך ברכבת למינסק שהייתה קצת מחוממת. כאשר הורי הגיעו למינסק הורי אבי כבר היו שם. הביאו אותי לרופא, התחילו להאכיל אותי ואיכשהו חזרתי לחיים. היו לי הרבה בעיות בריאותיות: רכיטיס, רגלים עקומות וכו'. במינסק נולד אחי שורקה שנה וחצי אחרי.

הורי עזבו את מינסק כאשר בסוגו הגרמנים ומותר היה ליהודים לחזור לליטה. בחוסר כל הגענו לקובנה, כאשר היינו ברכבת גייסו את אבא לצבא הפולני ואמא נאלצה לנסוע לבדה עם שני ילדים קטנים. אחותי נולדה בקובנה. הייתי אז בת שלש. גרנו בבית בלי חשמל, בלי ידיות על הדלתות (הידידות היו מנחושת והגרמנים הורידו אותן). הורי קנו שרפרף לשבת עליו וקערה לרחוץ בה את הילדים. לאט לאט רוהט הבית.

??? במה עסקו הוריך?

רחל אבא עבד במשרד נסיעות, מרכז המשרד היה בריגה, לטוניה, אבא עבד בסניף של קובנה. אמא פתחה גן ילדים בבית שלנו. זה בחשב לגן מודרני: אמא למדה את השיטות השונות של חינוך בגני ילדים.

בגיל שש התחלתי ללמוד בבית ספר שבקרא: "גיימנסיה שוואבה". למדתי מכיתה א' ולמדתי שם כ-5 שנים... שם כל הלימודים התנהלו בעברית (היא כללה את כל הכיתות עד סוף יב'). זה היה בית ספר לגמרי חילוני...

הבית שלנו בקובנה היה מלא חברים של הורי. התקימו הרבה מסיבות. אני זוכרת אחת במיוחד, כאשר "הבימה" הגיעה לקובנה. לקחו אותי לראות את "היהודי הנצחי". אחר כך כל הלהקה באה אלינו הביתה למסיבה. כשהייתי בת שש לקחו אותי לראות את "קופליה" שהוצגה ע"י להקת בלט רוסי מפורסמת, אני זוכרת את זה כאילו שזה קרה אתמול. אז החלטתי שאני רוצה לרקוד.

חיינו בקובנה עד 1929, נאלצנו לעזוב את קובנה בגלל הסתבכות של המשרד שאבא עבד בו. היו אז מהגרים מקובנה לדרום אפריקה (אלה שיכלו להוכיח שיש להם קרובי משפחה שם). נעשו כל מיני פיקציות ולקוח מאוכזב הלשין על המשרד. בעלי החברה הטילו את האשמה על אבא ותמורת זה נתנו לו כרטיס בסיעה לקנדה. אבא היה צירני, היה שייך לפועלי ציון, היה פעיל, רצה תמיד לעלות ארצה, אבל היו לו כל מיני בעיות בריאותיות והיו לו שלשה ילדים קטנים. המצב בארץ היה אז קשה, לכן הוא דחה את העליה עד אשר הילדים יגדלו קצת, בינתיים קרה המקרה הנ"ל, שאילץ אותו לברוח מהר. כאשר הציעו לו את הכרטיסים לבסיעה לקנדה והבטחה לעבודה, הוא בסע לשם.

??? היו לכם קרובי משפחה בקנדה?

רחל לא. אבא בסע לבד, החברה לא דאגה לו לעבודה אבל הוא קיבל עבודה בתנועה הציונית במונטריאל ותוך שנה הביא גם אותנו לקנדה. אחר כך עבד אבא ב"האיסי", הוא טיפל בהבאת יהודים מאירופה. התחילו הגזירות של היהודים בארצות שונות, ועם עליית היטלר לשלטון, מצב היהודים בכל אירופה החמיר. ארצה אי אפשר היה לעלות, כך שקנדה הייתה ארץ מקלט ואבא עסק בזה הרבה מאוד.

??? בשארה לכם משפחה בברית המועצות?

רחל אמא של אמי נפטרה בהיותנו עוד בקובנה, בשארה אחות צעירה שהיתה מתנדסת, אבל שום קשר לא היה לנו אתה. רק פעם אחת קיבלנו גלויה (כבראה, נתנה למישהו שישלח אותה ממקום בלתי ידוע לנו) וביקשה שלא בכתוב לה, "אם את אוהבת אותי, אל תכתבי לי, אני אוהבת אותך". כך כתבה לאמי ב-1933. אמי שהיתה פעם קומוניסטית, אמרה שזה סימן רע מאוד למשטר, אם מפחדים להודות שישנה אחות... מאז נותקו כל הקשרים בין אמי לבין אחיה ואחיותיה, והיא לא ידעה מה קרה להם.

בקנדה ב-29', היה משבר כלכלי גדול (כמו בארה"ב). שכר העבודה של אבא, כמו של אחרים, ירד וירד. המצב הכלכלי היה קשה מאוד, אנחנו היינו מהמאשרים כי אבא עבד, אמא לא עבדה בחוץ, בסופו של דבר הסתדרה ולא התאוננה. אנחנו, הילדים, ידענו תמיד את המצב בבית, לא הסתירו מאתנו דבר: אילו חובות היו לנו, כמה משלמים שכר דירה וכו'. כולנו למדנו; לא ידענו אנגלית כשהגענו והיינו צריכים ללמוד גם צרפתית. בסוף השנה הראשונה ללימודי הייתי כבר תלמידה מצטיינת, על אף הקשיים. למדתי גם לנגן בפסנתר, הנורי רצו שלא אשכח עברית, לכן המשכתי ללמוד גם עברית, שאפשר היה ללמוד רק בתלמוד-תורה! לאחר הלימודים בבית הספר הרגיל הייתי הולכת מספר פעמים בשבוע ללמוד בתלמוד תורה (בכיתה של בנים). למדנו תנ"ך ועברית. אחי ואחותי הלכו ל"פולקס שולע" (בי"ס עממי) ששם למדו יידיש, אני לא למדתי יידיש בבית הספר. בבית דיברו יידיש, כך למדתי גם אני.

??? איך היה המפגש שלך עם "העולם החדש"?

רחל לא היה לי (לנו) מגע מייוחד עם הסביבה. חיינו בתוך המשפחה. בבית הספר כמעט ולא היו לי חברים. הרגשתי את עצמי הרבה יותר מבוגרת מילדי כיתתי, וגם הייתי הרבה יותר מתקדמת במקצועות מסויימים. היו מעט מאד יהודים בבית הספר... בדרך כלל גרנו בין יהודים וכל שוק עברנו דירה.

??? מתי הצטרפת לתנועה?

רחל עוד בקובנה הייתי בתנועה, ב-28', בת עשר, כבר הייתי בתנועה. במונטריאל אבא הביא אותי לתנועה, הייתי אז בת 11 - ומאז אני בתנועה.

??? משהו על הקן במונטריאל ?

רחל כשהגעתי היו בקן בערך 100 חניכים, רובם בני מהגרים. תוך 5 - 6 שנים גדל ל-400 וחלקם של ילידי קנדה בקן היה נכבד, אופי התנועה אז הושפע מאד מהתנועה בפולין (שממנה יצאו ראשוני התנועה בקנדה): מועדון הקן נקרא "אולם", החניכים שלמו "מס" (לקיום הפיזי של הקן) המדריכים היו "מנהלים" וה'תלבושת השומרית' היתה דומה מאד לזאת של התנועה הפולנית, התנועה היתה מקובלת מאד בצבור היהודי ובאותה התקופה, שבה אני הצטרפתי - השוה"צ היתה תנועת הבער הציונית היחידה בשטח... אני הייתי פעילה מאד בקן. הדרכתי כבר מגיל 15 - 16 והמשכתי להדריך את אותה הקבוצה 5 - 6 שנים (כמה מהם נמצאים בארץ). היו פעילויות 5 פעמים בשבוע - כמעט גרתי בקן. ה"אולם" לא היה באיזור מגורים, אלא, בדרך כלל מעל לאיזו חנות, היו לנו 6 - 7 חדרים בשתי קומות, כבר בגיל 15 - 16 היה ברור לי שהעליה ארצה היא מגמתי,

ג-36 גמרתי תיכון. הייתי התלמידה הראשונה בעיר מונטריאל, שקיבלה את כל המדליות האפשריות, הידידים של אבי אמרו, שאני מוכרחה ללכת לאוניברסיטה. אבל זה היה יקר מדי עבורנו, גם בתיכון צריך היה לשלם, אבל כתלמידה מצטיינת הייתי פטורה מתשלום, בנוסף לכך הייתי חברת תנועה וכבר חשבנו על קיבוץ ועל עליה. הצטרפנו לקבוצת עליה ג'. החלטתי שעלי לעבוד לקיומי ולעזור בבית. כשגמרתי תיכון למדתי עוד שנה (סידור מיוחד). עבדתי כעוזרת לגננת. לקראת העליה ארצה רציתי ללמוד מקצוע, ואז למדתי את מה שאני עושה עד היום: גיזרה, ועיצוב בגדים, למדתי וגם עבדתי.

ב ה כ ש ר ה

ב-1939 (שנת פרוץ המלחמה באירופה) יצאנו, אייבי ואני לחוות ההכשרה של התנועה בליברטי במדינת ניו יורק. (היינו אז כבר נשואים ובגלל זה אייבי לא גוייס לצבא עד 1942).

לי זה לא היה קשה בחווה, למרות העובדה שעבדתי במקומות כמו הלול, ובמטבח, אני זוכרת מקרה שביום ששי אחד, היינו צריכים לשחוט תרנגולות ולבשל אותן, זה היה נורא! מישהו למד אותנו ^{אם לא} אך איך לבשל עופות - אף אחד לא ידע! וכמובן התרנגולות הגיעו לצלחות לא-מבושלות. אח"כ עבדתי בגן ירק ומאד בהניתי מזה, אני זוכרת את תקופת ההכשרה כתקופה מאד נעימה, אני גם זוכרת ערב שקיימנו בשף והזמננו אורחים מכל בתי המלון בסביבה (זה היה איזור קיט יהודי).

היינו כשנה בהכשרה, עד שארה"ב בכנסה למלחמה והיינו חייבים לחזור לקנדה. החלטנו ליסד קומונה או "בית", כפי שקראנו לזה בקנדה. בבית הזה היינו עד '44, חשבנו שנעלה ארצה הרבה יותר מוקדם, כי אנשי כפר מנחם מקבוץ ב' כבר עלו, והיינו צריכים לעלות אחריהם. בינתיים פרצה המלחמה ונתקענו בקנדה.

בקומונה בטורונטו: היינו כ-11 - 12 חברים, היה לנו בית שכור די גדול - 7 - 8 חדרים. היו איזה 12 אנשים, חלק מטורונטו וחלק ממונטריאל, כולם חברי קיבוץ ג'. כולנו עבדנו, פרט לאחד שהיה נשאר בבית. היתה רוטציה - אחרי כמה חודשים היה הולך לעבוד, ומישהו אחר היה נשאר בבית, מי שנשאר היה מבשל וקצת מסדר את הבית. לא רק החבירות עבדו בזה.

כולנו הרווחנו לא רע, ומצבנו הכלכלי היה טוב מאוד. לעומת זה היו לנו תקציבים קטנים מאוד. בקושי הרשינו לעצמנו ללכת לסרט פעם בכמה שבועות, כי הגזבר היה מחזיק את הכסף חזק, ולא נתן לנו להוציא על מותרות. לעומת זה היו לנו חיי-תרבות די מלאים... היינו מזמינים מרצים, היינו הולכים לקונצרטים, היינו מבלים את הזמן בלימודים ובכל מיני חוגים, היינו גם עסוקים בחיי התנועה והפוליטיקה בארץ. זה היה בשנות המלחמה, ומהחדשות שהגיעו אלינו - לא ידענו בדיוק מה תולך באירופה. ידענו, שזה לא טוב. אז עוד לא גייסו את הבחורים, לא היה גיוס חובה, בייחוד לנשואים (ורוב החברים כבר היו נשואים). גם כשהתחילו את הגיוס, זה הלך לאט-לאט...

אחרי שנתיים-שלוש כל החברים גוייסו, ואז דיירי הבית התפזרו. החבירות - רובן יצאו לשליחות בתנועה בכל מיני מקומות,

אני נשלחתי כשליחת בתנועה לויניפג במערב קנדה, לא הכרתי שם נפש חיה. המדריכים, שהיו לפני בקושי התקיימו מבחינה כלכלית. הלכתי ללשכת העבודה לחפש עבודה במקצוע שלי, והתמזל לי להתקבל לבית חרושת חדש, שכנעתי אותם שהם זקוקים למעצבת בגזים. עבדתי חצי יום והרוחתי טוב. נשאר לי הרבה זמן להדרכה. התמסרתי מאוד לעבודה, היו לי קשרים מצוינים עם חניכיי, (זה נמשך עד היום. ביניהם חברים בברקאי). הכנתי הופעות, ריקודים וכו'.

??? איך הגעת לריקוד, עד כדי יכולת לארגן הופעות בתנועה ואחר כך בקיבוץ?

רחל כשהייתי קטנה למדתי ריטמיקה בגלל בעיות הרגלים. בתנועה במונטריול הייתה לנו מורה, שלימדה אותנו, בין היתר, ריקודים חסידיים. אחר כך למדתי בכל מקום שרק יכולתי. הכנתי מופעים גדולים, גם בהכשרה המשכתי בזה. הייתה חקופה של כ-5 שנים שלמדתי אצל תלמידה של מרטה גרהם. גם הכנתי את התלבושות לריקודים, בנוסף לעבודה במקצוע עסקתי תמיד בריקוד.

עבדתי בוויניפג כשנה ובינתיים שלחו את איבי לקצה השני של קנדה, היו צריכים לצאת לאירופה אבל עם גמר האימונים שלהם הסתיימה המלחמה, כשנגמרה המלחמה עם יפן (גם בזה קנדה הייתה מעורבת), התחילו לשחרר את החילים לפי סדר כניסתם לצבא. תורו של איבי היה די רחוק, אבל אפשר היה להשתחרר לפי בקשה ממקום העבודה. בצורה זו חזר איבי לטורונטו למקום עבודתו, אבל לעזוב את קנדה לא יכולנו. כולנו עבדנו. גם אני עבדתי במקצוע שלי. סך הכל היה לי כבר נסיון של שבע שנות עבודה במקצוע. הקומונה שלנו כבר לא הייתה, גרו שם חברי קיבוץ ה'. איבי, אני ועוד חבר שכרנו דירה, היינו שם כשנה וב-46 עלינו ארצה.

??? העליה שלכם היתה ליגלית ?

רחל כקנדים היינו שייכים לאימפריה הבריטית ולא היו לנו בעיות עם העליה. עלינו בתור תיירים ונשארו, הגענו לחיפה ב-11,23 ושם קבל את פנינו (היינו אז 9 חברים) יוסף נדיל, עברנו ישר מהנמל לחצר הקבוץ בראשון לציון. שהינו שם כשבועיים ועברנו להתישבות החדשה בחצור.

??? בראשון : היה קשה ?

רחל הייתי מוכנה לכל מה שמצאתי. חוץ מעבין בתי השימוש, המצב לא הפריע. היתה לי הרגשה שכבר הייתי פה פעם, ותארתי לעצמי, שככה זה יהיה : שלא נחיה כמו שחינו בחו"ל. אולי זה הודות לעובדת החיים שלי באירופה כילדה. מראשון אני זוכרת את הדשא הקטן, ה"סוכות" על עמודים גבהים, את חדר המוזיקה, בתי הילדים, המטבח... את כל אלה אני זוכרת טוב מאד. וגם את הקומונה ואת "חבילות" הבגדים שהכננו לחברים לערב שבת. כשהגיעו הדברים שלנו מחו"ל - בארגזים רבים - (בחו"ל עבדנו כל כך קשה לסדר ולארוז את הכל) לי היו המון בגדים כי עבדתי במקצוע, הבאנו גם הרבה דברים שקנינו לקראת העליה - וכשהתחלנו להוציא את הדברים מהארגזים התחילו חברי א"י ג' לצחוק וכל פעם מצאנו עוד פריט שגרם לצחוק, ושאלו : "מה זה, ומה זה...?" והתחילו "לסחוב" דברים, ול"אמץ" דברים שהיו לנו די יקרים, למשל - היתה לי מזודה (עם שמי חרוט עליה) שנתנו לי מתנה בניו יורק. היא נעלמה מיד - לא ידעתי לאן. הרבה יותר מאוחר מצאתי אותה, לאחר שימוש רב ומרופט, קשורה, מאחור, לאופנע של (-).

אני זוכרת גם את בעית הכביסה בראשון, היה לכל אחד רק זוג אחד של סדינים. לכן, היו מכבסים אותם ביום יפה ומתפללים שלא יהיה גשם. בערב היו מחזירים לנו, לפעמים זה עוד היה לח...

??? ההורים נשארו בקנדה כאשר עלית ארצה?

רחל בזמן שעלינו, כן, אבל לפני זה ברצוני לספר קצת על הורי בקנדה. אמי הייתה פעילה, כל השנים ב"פיונרן פרוויין" (כיום "נעמת"). הייתה הדוברת שלהן. אבא היה עסוק בעבודתו שהקדיש לה את כל הלב (בגיל 40 כבר סבל מבעיות לב, ולא סיפר בבית)... בתקופת המלחמה (כאשר אנחנו כבר לא היינו בבית), היה אבא מקבל פליטים מאירופה, שהצליחו לברוח אך בחוסר כל. הורי היו משכנים אותם בבית שלהם, משפחות, משפחות, שבועות וחודשים. אחרי הרבה שנים, בהיותנו בחצור, הגיע אלינו רופא שערך מחקר על בריאות יוצאי קנדה, לאחר שבדק אותי אמר, "הכרתי את אביך, הוא היה אחד מהל" צדיקים"... הורי הגיעו ב-48' וגרו ברמת גן.

ב ח צ ו ר

??? בחזור לימים הראשונים של חצור. את היית בפלוגה הראשונה?

רחל הגענו בפלוגה הראשונה, אחר כך הגיעו היתר, עבדתי בפרדס ובגן הירק. אך האידיליה החקלאית הסתיימה כאשר הקמנוה ובתי הילדים עברו לחצור. אז נכנסתי לעבודה בקומונה ודי מהר הפכתי להיות מחסנאית בגדים, אני הבאתי אתי מחו"ל מכונת גזירה (ופה אף פעם לא ראו דבר כזה) - ושיטות העבודה במתפרה היו די פרימיטיביות, הכי הרבה הפריעה לי העובדה שלא תפשו את העקרון ש"טיים איז מאני", שגם הזמן הוא גורם חשוב בעבודה - על הנושא הזה היו לי הרבה וכוחים. אבל, יחסית מהר קבלו שיטות העבודה שלי כי היו לי 7 שנות נסיון בכל מיני בתי חרושת ולמדתי את המקצוע מכל הצדדים, לעזרתי באה גם מרים נדיב. עוד בראשון היה לקבוץ בית מלאכה קטן שבו ייצרו בגדים לצבא ואחר כך היו עושים לחברי הקבוץ בגדי עבודה מבד אהלים (בד טלאים). היו תופרים מהם יריעות גדולות וגוזרים מזה את הבגדים, טוב שהיתה לי מכונת הגזירה כי הבד היה עבה וקשה לגזירה במספרים, את החידוש הזה מיד קבלו, התנאים לא היו כל כך אידיאליים: את הגזירה היינו עושים על שלחנות חדר האוכל... (אחרי שכחרו בי כמחסנאית בגדים חזרתי לראשון ואז נאלצתי לנסוע הרבה בין ראשון לחצור - עד המעבר הסופי)... הוכוח העיקרי שלי באותה התקופה, וגם עד היום, היה שאין הגיון לעשות בבית את הכל - יש דברים שצריך לקנות בחוץ... היו גם וכוחים אם צריך להכניס לשמוש מכונות תפירה חשמליות במקום הרגליות שהיו בשמוש עד אז... זה לקח זמן אך בסוף השתכנעו שיותר קל לעבוד עם מכונה חשמלית.

אני זוכרת את "ליל הפיבוי", הייתי אז בהריון אבל החלטתי שאני רוצה להשאר בחצור, לכן לא ספרתי לאיש... כמה ימים לפני זה עוד עבדנו במתיחת קונצרטינות, וסחבתי כמו כולם... אני זוכרת שבליל הפיבוי העמסנו מיטות וחפצים שונים, ושמיות. והמא"ז (ז'קו פ.) אמר למטפלות, לאמהות שבהריון (שנסעו גם הן) לא לקחת הרבה כי בעוד כמה ימים חוזרים!... יצאו האחרונים בשעה ארבע וב-5 התחילה ההפגזה. אז התחלנו לרוץ בתוך תעלות הקשר הרדודות, הייתי רצה בין העמדות בכדי להעביר דברים. כעבור 3 ימי הפגזות היתה "הפוגה". אז המא"ז בקש שנכנס למכבסה להוציא את כל הבגדים משם ע"מ לשלוח אותם לכביסה במכבסה של קבוץ ד' בראשון(-) נורא כעס "מה הוא חושב, זה לא משחק ילדים - למי אכפת הבגדים - יותר חשובים החיים". ובאמת, בזמן שהיינו במכבסה התחדשה ההפגזה, ליד המכבסה היתה המקלחת הצבורית, עם התחלת ההפגזה זנקנו, ירדנה ואני, לתוך תעלה וראינו משם את הבחורים בורחים ערומים מהמקלחת לתעלה. נפלה פצצה בקרבת מקום שהשאירה את המקלחת מנוקבת חורים וכך גם כל הבגדים בסביבה, למחרת נפלה פצצה נוספת שקדחה חורים רבים בצריף הקומונה, לו הייתי יוצאת, כמתוכנן, מהשוחה שלי כמה דקות יותר מוקדם הייתי גם אני "סופגת".

היו לבנו הרבה מקרים של "כמעט", .. לא פחדנו, התבדחנו, בימים הראשונים של המלחמה ישבנו במקלט של המטבח, כתבתי פרוטוקול של הארועים, סיפרו בדיחות עד אשר הגיעה הידיעה על מותו של יק קליין, שהניח מוקשים בכפר-מנחם, אי אפשר היה להגיע לקבור אותו בפרדס... היו הפוגות. הייתה אוירה טובה. סה"כ היה מענין למרות הקשיים והאסונות.

??? במה עבדת?

רחל מלאתי תפקידים שונים בקבוץ: עבדתי כשנה וחצי כמטפלת בקבוצת "אייל". בזמן מבצע סיני הייתי מטפלת בפעוטים, יום ולילה ישבנו במקלט, אני עם הקבוצה שלי, שמעון במקלט אחר, ושלמה במקלט אחר, זאת הייתה תקופה קשה, עבדתי עם ילדים, לא יכולתי לבסוע לשום מקום. לימדתי ריטמיקה בכיתות הנמוכות עשר שנים עד אשר סוזי הגיעה. ראיתי שהבנות במוסד כמעט אינן משתתפות בשעורים הכללים של ספורט. הצעתי, לכן, להתחיל בשעורים נפרדים לבנות בכיתות הגבוהות. במשך שנתים לימדתי את הבנות והמשכתי להכין חגים, הופעות וריקודים, הכנתי הופעות של סיום שנת הלימודים, וכל זה יחד עם הכנת התלבושות. בזמן הזה לימדתי ריטמיקה אצל קטה יעקוב, אחר כך ריקוד אצל גרטרוד קראוס. הייתי ערשה קניות עבור המתפרה, נשארתי לשעור וחוזרת עם כל החבילות, בערב הביתה. הייתי פעילה בהרבה שטחים,

עבדתי שנים רבות במתפרה. במלחמת יום כיפור העברנו את המתפרה למקומה הנוכחי (המוסד החינוכי עבר אז לכפר מנחם), אז יסדנו את "חצור לטף". לפני עלייתנו ארצה- (קיבוץ אמריקאי ג'), נתבקשנו להציע תכניות להקמת מפעלים קטנים שיוכלו להתקיים בקיבוץ. אני הצעתי אז, (הגשתי הצעה מפורטת של תכנון, ציוד וכו'), להקים בית מלאכה קטן, לתפירה בגדים, המחשבה הזאת הייתה בראש שלי הרבה שנים. החלטנו לתפור בגדי ילדים, כי בתקופה ההיא (74 - 1973) לא יצרו בגדי ילדים בארץ.

מה אוכל עוד להוסיף?

לפעמים יש לי הרגשה של החמצה. החמצה אישית - לא תנועתית, מבחינה תנועתית וקיבוצית עשינו הרבה. אני אישית רציתי תמיד ללמוד. אהבתי ללמוד. עשיתי קורסים רבים באוניברסיטה הפתוחה, לימדתי ערבית וגם היום אני ממשיכה בזה, כל מה שאפשר היה לעשות אחר העבודה עשיתי. אני משתתפת בקורס לספרות, לתנ"ך, רציתי לקחת לעצמי שנה אחת של לימודים אינטנסיביים, לא הרשיתי לעצמי, לא היה מי שיחליף אותי במקצוע. תמיד דחיתי וקיוויתי,

??? אולי זה עוד לא מאוחר?

רחל עכשיו זה כבר קשה, הנסיעות מקשות עלי. הקורסים שענינו אותי באוניברסיטה הפתוחה, עשיתי, למרות שהמשימות היו קשות (שעות רבות הקדשתי לשעורי בית). בשטח המקצועי לימדתי ברופין, שנקר וכו', אבל תמיד רציתי ללמוד מה שהנא עיוני... פרט לענין זה אין לי טענות. יש עבודה, יש ענין, וממלאים גם תפקיד של סבתא.

שלמה ברקאי (וולף)

יליד 1916

בולדתי בגרמניה, בעיר פרנקפורט.

??? ההורים והסבים כולם ילידי גרמניה?

שלמה כן, עד כמה שידוע לי מדורי דורות, אבא של אבי שירת בצבא הפרוסי.

??? במה עסקו ההורים, הסבים?

שלמה את הסבים לא הכרתי. ההורים עסקו במסחר בהמות, כנראה גם הסבים. ההורים של אבי חיו על הגבול ההולנדי ואילו הורי אמי היו בכפר גידח בדרום גרמניה. אבא שירת 4 שנים בצבא וב-1916 אני בולדתי ואמי חזרה אתי לכפר של הוריה (יחד עם אחי ואחותי).

גדלתי עד גיל חמש בכפר, מגיל חמש התחנכתי אצל דודים, משפחה חשוכת ילדים. אף פעם לא הוסבר לי מדוע עברתי אליהם, לקלן. כנראה שרצו שאקבל חינוך טוב. הם היו משפחה מאד מבוססת והיה לי טוב אצלם. נשארתי שם עד גיל 16.

??? אחת עשרה שנה היית מחוץ לבית, ביקרת לעתים קרובות בכפר או הם אצלך?

שלמה ההורים גרו רחוק מאד, הייתי בוסע פעם בשנה הביתה, זאת היתה בסיעה של כעשר שעות. ההורים הגיעו לעתים רחוקות מאד לבקר אותי. אני זוכר שבאו לבר-מצוה שלי. גם את האחים והאחיות ראיתי רק בביקורי בבית, היו לי כבר עוד שתי אחיות קטנות.

האח והאחות הבוגרים למדו בבית ספר איזורי, בכפר, גם הם גרו אצל דודים, אבל בקרבת מקום.

הדודים בקלן עסקו במסחר תקליטים מאד מסועף, מצבם הכלכלי היה מצויין. כל בוקר היה בא נהג לקחת את דודי למשרד. פעמיים בשבוע אכלנו במסעדות מפוארות, הדודה היתה בוסעת כל שנה לקרלסבד לטיפול, היה בית בורגני טוב.

... הדודים לא גרו בסביבה יהודית... למרות אופי המתבולל של הדודים - הם שלחו אותי ל-4 שנים הראשונות של הלימודים שלי לבית ספר יהודי, זה היה רחוק מהבית והייתי צריך לנסוע בסיעה של כשעה. הדודים לא היו דתיים בכלל. הם השתייכו לזרם הרפורמי, אך המעיטו לבקר בבית הכנסת... (דוד אחד, זה שהתחתן עם גליצאית, בהל חיים קצת יותר יהודיים)... אינני זוכר מצבים של אנטישמיות לפני עליית הנאצים לשלטון - ואז היה ממש "שבר", וכל הגויים בסביבה שינו את יחסם ליהודים מקצה לקצה, והדברים ידועים, ...

??? ספרת שלמדת בבית ספר יהודי - עד איזה גיל? מה היה אופי בית הספר הזה?

שלמה למדתי שם עד גיל 10, היה מקובל מאד אצל היהודים, גם הלא דתיים, לשלוח את הילדים לבי"ס יהודי בכיתות היסוד. לא היה לבית הספר אופי יהודי במיוחד, לא למדו עברית, או תנ"ך או לימודי דת, הלימודים היו כמו בבית ספר כללי רגיל. רק המורים היו יהודים והמסגרת היתה יהודית... אולי עשו כך כי לא רצו לאבד לגמרי את הקשר אל היהדות. (בגיל הגן דוקא שלחו אותי לגן של נזירים קתוליים)...

... בתיכון למדתי בבי"ס ממלכתי, לא סיימתי תיכון. הפסקתי מרצוני והלכתי לבית ספר למסחר.

??? זאת אומרת עד גיל שש עשרה היו לך חיים טובים?

שלמה בהחלט. אבל אני לא הזדהיתי עם צורת החיים שלהם, נסענו הרבה לחו"ל, להולנד. אבל אני חיפשתי צורת חיים אחרת, לי לא היה שום קשר ליהדות ולציונות. נקלטתי בקבוצה שהמדריך שלה היה קומוניסט, פרולטרי, פועל במפעל עצום, כל משפחתו היתה פועלית. היינו בפגשים פעם בשבוע בראש גשר על בהר הרייבוס. היו לנו שיחות, ובסופי שבוע טיילנו המון, זה היה ארגון מקומי בלבד, היינו 12 - 14 חברה ואני הייתי היהודי היחידי ביניהם. עד היום אינני מבין איך הגעתי אליהם, המשכתי אתם כשנתים.

??? איך קבלו הדודים את ההשתייכות שלך לנוער קומוניסטי?

שלמה הם לא ידעו איזה נוער זה, הם ידעו שיש לי חברים שאני מטייל אתם.

??? כשהגעת להורים הרגשת זרות?

שלמה הרגשתי טוב, אבל זה היה מקום קטן, מרוחק, פחות טוב מאשר אצל הדודים. ההורים שמרו על מסורת, הלכו לבית הכנסת במרחק של שעה וחצי.

יבואר 1933. אני זוכר עליית היטלר לשלטון, העסק של הדוד היה בדיוק מול הבנין של הנאצים, "הבנין החום", ראיתי אותם יום יום. שמעתי אותם יום יום. התהלכות שלהם עברו שם. את היטלר לא ראיתי, אך את גבלס ראיתי. את היטלר שמעתי ברדיו: באומים, צעקות והתלהבות.

יום אחד באו לבדוק את הפספורטים שלנו, לי היה פספורט בפרד, כי נסענו הרבה לחו"ל. הדודים שלי לא האמינו שיפגעו בהם, אצלם - גרמניה היתה מעל לכל, היו ליד חנויות במרכז העיר, ובמקומות שונים אחרים, הנאצים עמדו על יד החנויות שלו וקראו "יהודן"... ודרשו מהגרמנים לא להכנס לחנויות של היהודים. עלי זה השפיע, עליהם לא. אין לי הסבר להרבה דברים שקרו בחיי, גם לא להחלטתי, פתאום, לעזוב את גרמניה. במאי 1933 החלטתי להסתלק משם.

??? כשבדקו את הפספורטים שלכם, אמרו משהו?

שלמה לא אמרו דבר, שום סיבה ממשית לא דחפה אותי לקום וללכת. לקחתי מזנורה קטנה, אמרתי שלום ונסעתי.

??? מה אמרו הדודים?

שלמה הייתי עצמאי מאד. הדודים היו עסוקים בענייניהם, ואני בענייני. טיפלו בי יפה מאד כל עוד הייתי אצלם, אבל כיבדו את החלטתי לנסוע. היעד שלי היה הולנד: לא היו לי שם קרובים או מכרים, באתי כפליט והלכתי למשרד הפליטים. הגיעו לשם רק קומוניסטים, אמנם מבוגרים, אני הייתי הצעיר ביותר. קיבלו אותנו באופן יוצא מהכלל. ההולנדים זה עם נפלא, וגם היהודים ההולנדים התיחסו אלינו באופן יוצא מהכלל. גרתי אצל משפחה יהודית, הכל היה בלתי רגיל.

??? נפרדת מההורים?

שלמה לא. הודעתי להם, קמתי ונסעתי, התכתבנו.

הייתי באמסטרדם כחודש ימים, כל הזמן הגיעו פליטים נוספים, והמטרה היתה לשלוח אותם למקומות אחרים, לפריז, לדוגמה, דאגו לקיום כל מי שנשאר שם, עד אשר נמצא לו סידור בארץ אחרת. ושוב קרה מקרה שאינני יודע להסביר אותו, שדוקא אני בשלחתי למקום מבטחים טוב: משפחה בעיירה קטנה בהולנד בקשה לקלוט מישהו מהפליטים לחופש ובופש. אני הייתי הצעיר ביותר בין הפליטים, לכן שלחו אותי.

הגעתי למקום שקראו לו אוסט למשפחה יהודית, בעלי חנות לחומרי לימוד וספריה. הם היו אנשים בהדרים, הייתי צריך להשאר אצלם רק לחודש להבראה אבל כעבור חודש, הם אמרו לי: "אתה בשאר כאן אצלנו", שאלתי: "איך מתפרנס?" היו שם מפעלים גדולים של יהודים, משחטה גדולה לבשר חזיר וגם מפעל גדול של תרופות. כל המפעלים היו שייכים לאחים של אותה משפחה, הציעו לי לגשת אליהם ולבקש עבודה, והלכתי. בכנסתי למפעל עצום של מעבדות, הכל משוכלל, ופניתי למזכירה, אני לא ידעתי הולנדית, אבל אמרתי את שם האיש אליו הופניתי. היא ענתה שהוא איננו, אני עומד ללכת, והנה בכנס בן אדם ושואל אותי מה אני מחפש. סיפרתי מי אני, מאין אני בא. "בוא אתי", אמר. שאל אותי מה אני יודע. אמרתי: קצת סטנדרטית, קצת מפה ומשם. לא גמרתי תיכון לקחתי בגרמניה קורס להנהלת חשבונות. זה לא היה כ"כ רציני. אבל האיש הזה ביקש שיבחנו אותי. אחרי חמש דקות סוכם לקבל אותי. היה להם מפעל בגרמניה, אך בגלל החרם על גרמניה העבירו את הכל להולנד, כל הייצוא מגרמניה עבר את הולנד. אני בכנסתי למחלקת הייצוא וטיפלתי בכל הניירות הקשורים במשלוחים. הייתי אז בסך הכל בן שש עשרה. עבדתי שם עד 1936.

בינתיים עברתי למשפחה אחרת, כי רציתי לשלם עבור שכר דירה, ובמשפחה הקודמת לא היו מוכנים לקבל ממני תשלום.

גם במשפחה השניה היה לי טוב מאד. היה לי חדר נפרד ואכלתי אצלם, זאת היתה התקופה היפה ביותר בחיי, יש לי כל הכבוד לקהילה היהודית בהולנד ולעם ההולנדי. במעבדות עבד מנהיג של הנוער הציוני הוא ניסה לשכנע אותי ברעיון הציוני. בהולנד היו גם הכשרות של נוער ציוני, אבל אני הייתי מאד רחוק מזה. הייתי אנטי-ציוני מובהק. מה שעניין אותי היתה ברית המועצות. ארץ ישראל (פלסטינה), בכלל לא עניינה אותי.

ב-1936 לא האריכו את רשיון העבודה שלי כי היתה אבטלה קשה מאד בהולנד. התחלתי לחפש מקום שאוכל לנסוע לשם, מהמפעל בו עבדתי היו מוכנים לשלוח אותי לכל מקום, כגון, למפעל באוסטריה, אך הודעתי שבאירופה אינני בשאר, פתאום הגיעו להולנד הדודה מגרמניה שאצלם הייתי כל השנים. היא הודיעה לי שהם מהגרים לדרום אפריקה. בעלי הבית קנו לי כרטיס לדרום אפריקה ושלמו לי משכורת של 3 חדשים.

??? הודעת להורים ? נפרדת מהם ?

שלמה יש עוד הרבה סיפורים באמצע, כאשר הגעתי להולנד רציתי להביא אלי את אחת מאחיותי, הצעירה יותר, ב-1934 אחותי הגדולה ביקרה אותי, והביאה אלי את האחיות הצעירה, (היתה בת אחת עשרה). ביסיתי לשכנע אותה שתשאר איתי. בשום אופן לא הצלחתי. הסתכנתי ונסעתי לגרמניה להחזיר אותה להורים.

??? הם חיו עדיין בכפר ?

שלמה כן, זו היתה הפעם האחרונה שראיתי אותם - אחי ואחותי הבוגרים היגרו לארה"ב. ההורים והאחיות הקטנות ממני - הושמדו,

ב-1936 הפלגתי מהולנד לדרום אפריקה, הגעתי לקייפטאון, היו שם כבר די הרבה פליטים גרמנים, פרנסה לא היתה בשפע, הדודים עדיין לא הגיעו. נסעתי ליוהנסבורג, עבדתי קצת כמלצר במסעדה, הייתי אז בן 19. עבדתי בבניית אנטנות על גגות. לא היתה לי בעיה עם השפה, הולנדית דומה קצת לאפריקנס, אנגלית למדתי בבית ספר בגרמניה, בינתיים הגיעו הדודים, לקח קצת זמן עד אשר הסתדרו, גרנו יחד. בינתיים הגיע יהודי מרודזיה שמכר כל מיני דברים, עסק בכל. הוא חיפש מי שיהו שמוכן לעבוד איתו, עשר לי הכרה אתו, המבחן היה ידיעת קרוא וכתוב. נסעתי איתו לרודזיה ועבדתי אצלו שש שנים.

??? והורייך - מה היה גורלם ?

שלמה הורי לא נשארו בכפר, מהסיפורים ששמעתי אחר כך מאחוזתי בארה"ב, הסתבר, שחיהם בכפר היו קשים מאד, הם לא יכלו לצאת מהבית מרוב פחד, הם היו משפחה יהודית בודדת בכפר, היתה משפחה אחת של גויים ששמו להם בלילה חלב ואוכל על יד הדלת.

הם לא יכלו להמשיך לחיות שם, אינני יודע מי עזר להם לצאת משם לפרנקפורט ומה קרה אתם לאחר מכן.

??? נחזור לרודזיה

שלמה היהודים התרכזו בעיקר בשתי ערים - גאחת - בעיקר אשכנזים, ובשניה - בעיקר ספרדים, מדובר על בסה"כ כמה מאות משפחות, שרובם היו במצב כלכלי משופר מאד - כולם סוחרים, הקהילות היהודיות היו מאורגנות מאד, יחסם אל השחורים לא היה שונה בהרבה מיחסם של הגויים, אפילו אצלנו ה"מתקדמים", בחיתותם של השחורים היתה מובנת מאליה, עם היה צופל לי עפרון - הייתי קודא לכנשי שלנו להרים את זה בשבילי !

ב-1939 פרצה המלחמה, היינו קבוצה גדולה של פליטים מגרמניה, הלכנו להתנדב לצבא, לא קיבלו אותנו, כי היינו "נתיני אויב", כאשר הייתי בדרום אפריקה קיבלתי הודעה מגרמניה שעלי לחדש את הפספורט שלי, הודעתך להם שאני כיהודי מותר על האזרחות הגרמנית שלי, ובכל זאת, כיוצא גרמניה, נחשבת ברודזיה כנתיין ארץ האויב, הצטרפתי להתייצב פעמיים בשבוע במשטרה, היתה שם קהילה יהודית יפה מאד, עם חיים יהודים יפים, נקלטתי יפה מאד בהקילה היהודית - כולם היו ציונים.

??? היו תנועות בנער?

שלמה היו "הבונים", זאת לא היתה כל כך תנועה בנער, המנהיג שלהם (כך קראו לזה), היתה אשה בת חמישים וחמש, לא השתייכתי אליהם, אבל לאט לאט, החיידק הציוני נדבק בי, ב-1939 בשלחתי כציר לקונגרס הציוני בדרום אפריקה, מטעם הציונים ברודזיה, שם נפגשתי עם נחמה גנוסר מתל עמל, היא היתה שליחת השומר-הצעיר בדרום אפריקה, שוחחנו, אני באתי מרקע רעיוני שמאלי, בציונות כבר נדבקתי, לכן, השה"צ התחיל לעניין אותי, נחמה ביקרה אותי ברודזיה, התארגנה קבוצה קטנה של נערים מיוצאי גרמניה והתחלנו לפעול גם בתוך "הבונים" ברודזיה.

??? זה היה כל כך פשוט לשמור על קשר עם התנועה בדרום אפריקה ?

שלמה זה רק מעל לאלף ק"מ מרחק. היתר פשוט מאד. נסעתי, נחמה ביקרה אותנו. באו לבקר אותנו מהתנועה בדרום אפריקה. היינו בסה"כ כ-15 חברים. רבים התגיסו לצבא. אותנו, כנתיני ארץ אויב לא לקחו, בינתיים נבחרתי כיושב ראש של הנוער הציוני ברודזיה, היתה פעילות ציונית רצופה, כל הזמן. נאומים, גיוס כספים למגביות וכו'. אני הייתי מאד פעיל בעסק הזה, עד שב-1941 קיבלתי טלפון מהשוה"צ ביוהנסבורג שיש עבורי סרטיפיקט לעלות ארצה. שאלתי, מתי נוסעים?

??? שם פגשת את אטי ?

שלמה בפגשנו לקראת העליה, גם לה היה סרטיפיקט. בקייפטאון חיבינו שבועיים לאניה וגרנו, בחסדן התנועה הציונית בקייפטאון, באהלים על חוף הים, התנועה קבלה 10 סרטיפיקטים, ומכיון שאני הייתי בין המבוגרים יותר בתנועה, ומכיון שהיו צריכים גם לשתף את התנועה ברודזיה - זכיתי אני בסרטיפיקט, הפלגנו באניה מצרית - אניה אחרונה שהצליחה לצאת מצרפת לאחר צפילת ממשלת וישי. היא החזירה פליטים למצרים, וארץ ישראלים-דרך מצרים ארצה. הפלגנו מקייפטאון לאורך החוף המזרחי של אפריקה עד פורט טופיק, משם ברכבת לסואץ ומשם דרך סיני לארץ. כל המסע ערך כחודש ימים, כל הדרך הפלגנו בהאפלה מלאה ונדממת אלחוט בכדי שלא יגלו אותנו צוללות יפניות, לא פחדנו - היינו בגיל כזה - רק דבר אחד העסיק אותנו - החלום להגיע ארצה.

ב א ר ץ

בינואר 1942 הגענו ארצה, עשו טרסק מהקבוצה הדרום אפריקאית שמגיעה ארצה. לפני בואנו חשבו שאנחנו כושים או משהו דומה לזה, התקבלנו, החלוצים מדרום אפריקה, בבית הקבה"א בתל-אביב, ואח"כ בועד-הפועל של ההסתדרות. היינו שמונה חברה ונשלחנו לעין-השופט להכשרה, באותו הזמן היתה קבוצה של אנשי "פטריה" במסילות (אלו היו חברה שקפצו מהארניה "פטריה" בחיפה, לפני שהארניה התפוצצה). גם הם היו שמונה חברה, יוצאי גרמניה, התאחדנו אתם והם הגיעו גם כן, לעין השופט.

??? האם תאמה המציאות של עין השופט את החלומות והציפיות שלכם לקבוץ?

שלמה בהחלט ! בעין השופט קבלו אותנו בצורה יוצאת מהכלל יפה, באנו עם רצון "לכבוש את העבודה" ! כולנו עבדנו ביער : יצאנו בבקר עם טוריה לעבודה ועבדנו עד הערב, המגורים ? זה לא היה חשוב עבדנו, זה שגרנו בצריפים מזופתים, היחס הטוב נבע גם מזה שכולם (חוץ ממני) כבר דברו עברית, הרי לא היו דרום אפריקאים "אמיתיים". כולם היו ילידי פולין וליטא וגמרר בתי ספר עבריים. היינו כ-3 שנים בעין השופט.

רצינו להקים קבוץ עצמאי.

כשעזבנו את עין השופט, הצטרפו אלינו חברה ישראלים, תלמידי בן שמן, היינו כ-24 יוצאי גרמניה והיתר ישראלים, סה"כ כ-50 איש, הקמנו את "קבוץ אילת" (אח"כ "שובל") במחנה צבא (בריטי) לשעבר, שמשם לפנינו כמחנה של קבוץ "מצפה הים" (היום "יד מרדכי"), זה היה בתוך נתניה, לא רחוק מחוף הים. כרגיל, כולם עבדו בעבודות חוץ בסביבה. אטי ואני היינו שם רק כחודשיים, אני עבדתי מטעם הסוכנות בירושלים בטיפול בחיילים בריטיים.

קבוץ "אילת" היה משהו חלוצי מאד... החברה' מכן שמן היו יחפנים - לא ידעו בכלל מה זה בעלים, בהתחלה היה די קשה להסתדר עם הצברים... אטי היתה כבר בהריון, וב"אילת" היה סיכום לא להקים בית ילדים לפני ההתישבות, חפשנו, לכן, קבוץ אחר שיש בו בית ילדים, בינתיים רותי נולדה בנתניה, אריה ורבקה היו בקבוץ א"י ג' בראשון והיה טבעי שנצטרף אליהם.

??? הגעתם לראשון לציון, לקיבוץ אי"י ג', לאחר
אין השופט וקיבוץ "אילת", איך זה היה ?

שלמה קשה מאד. השם של קיבוץ ג' היה מפורסם בכל הארץ, להתקבל לקיבוץ היה קשה, וכבוד גדול. קבלת הפנים היתה קרה מאד. להשיג את הדברים האלמנטריים היה מסובך ומה שהיה לנו נכנס לוועדת השיתוף. מעיל העור שלי, כל דבר מיוחד שהיה לנו. התנאים הפיזיים היו קשים מאד, בסופו של דבר התרגלנו.

קיבוץ ג' זה היה מה שהוא מיוחד בשבילי, קשה להסביר. לא היר לנו בעיות עבודה, היינו "חלוצים". בעין השופט עבדנו בכל עבודה קשה, בטוריה, ביער, שתיים עשרה שעות ביום. ראו בנו פועלים הטובים ביותר, בראשון עבדתי בגריה, העבודה לא היוותה בעיה, אבל היו דברים מוזרים ביותר, למשל יום אחד עבדתי במטבח, וכשצריך היה לפתוח קופסת שימורים, צריך ללכת למסגריה לקחת פטיש ואיזמל, וכך פתחנו את הקופסאות. בכל המטבח לא היה פותחן אחד, כשרוצי היתה בת 4 חדשים בשלחתי לפלוגה "גבולות" ושם הייתי כ-3 שנים עד חיסול הפלוגה. בקרתי את המשפחה כל 6 שבועות.

ג ב ו ל ו ת

הייתי טרקטוריסט (חוץ משמירה ותורנויות אחרות)... רוב חברי הפלוגה שהו בגבולות 2 - 3 שנים - גם בעלי משפחה אחרים, חוץ ממני... בדנגור עבד הטרקטור רצוף 24 שעות ביממה. היה לנו שומר בידואי, ששכב שם בתעלה וכאילו שמר עלינו. פעם היתה סופת חול נוראית ויהודה אלעזר ואני הלכנו מדנגור חזרה לגבולות ברגל. זה ערך כמה שעות - בסופת חול - בקודת הציון היחידה שלנו היתה עץ בנדד בשטח...

אני זוכר שעסקנו פעם ב"חריש פוליטי" (בכדי לשמור על אדמות הקק"5) 48 שעות ברציפות והמחרשה בכלל לא חדרה לקרקע... אורך התלם בדנגור היה יותר מק"מ. האם פחדנו לחיות לבד בשטח בלי נשק? לא, היחסים עם הבידואים היו ממש טובים... היינו לנים בשטח כשהחריש היה רחוק מהבית, היו לנו 2 טרקטורים ויצאנו 6 - 8 איש בכדי לאפשר עבודה רצופה במשך 24 שעות.

היו מרחבים, היתה אמונה והתלהבות, היו בסיונות חקלאיים מרתקים.

??? איך קבלת את עזיבת גבולות?

שלמה קשה. אני האמנתי שיש סיכוי להתישבות שם, אבל קיבלתי את הנימוקים, שאנחנו קיבוץ ותיק, ליש הרבה ילדים ואין סיכוי לגלות מים מתוקים. הייתי מוכרח להשתכנע. אבל באופן אישי היה לי קשה לעזוב את גבולות לאחר כל הנסיונות והציפיות וללכת לחצור מקום "באמצע הארץ".

??? מתי ואיפה נודע לך מה קרה למשפחה?

שלמה רק דרך אחותי. כאשר היינו בארץ כבר, אחותי ואחי עזבו את גרמניה ב-1936. בפגשתי עם אחותי בארה"ב לראשונה אחרי 35 שנה, אח"כ היא בקרה פעמיים בארץ. אחי נפטר אחר מחלה, הקשר בינינו היה די מסובך, לאחר שלא התראינו שלושים וחמש שנה וכל אחד עבר מה שעבר.

על ההורים והאחות הצעירה ידעה שלו. אותם כמו שלקחו את כל היהודים, אנלי היא ידעה יותר פרטים ולא סיפרה. היא נסעה לביקור בגרמניה, וכאשר חזרה אמרה לי: אתה אל תסע לשם. היא חזרה בדיכאון נוראי.

אני שונא את הגרמנים נורא, אינני מסוגל לדבר גרמנית. לא הייתי מוכן לנסוע מטעם "ירוית" לגרמניה. אם אפגוש גרמני בגילי, לא אוכל לא לש אול את עצמי - איפה הוא היה בכל שנות המלחמה. אנשים שהיו אתמול יידיים שלך לא הכירו אותך, כי אתה יהודי.

ואנחנו, המשפחה שלנו, היינו גרמנים מבטן ומלידה (לא "אוסט יודן"), הורי והסבים
שלו גדלו בגרמניה, לאבא היו ארתור הצטיינות ממלחמת העולם הראשונה, הוא היה
בטוח שבגלל זה לא יאונה לו כל רע.

ב ח צ ו ר

התקופה הראשונה היתה קשה, עוד יותר קשה היתה לחברים שהיו גם בבית-גן וגם
בגבולות, ואח"כ להתחיל הכל מחדש כאן כשחלק מהמשפחה בשארה בראשון, יחד עם זה,
קיבלנו את הדברים ביתר קלות מאשר הם מתקבלים היום, האמננו שאין ברירה ועשינו
מה שמוכרחים לעשות.

??? במה עסקת בשנים הראשונות בחצור?

שלמה עבדתי במספוא ורכזתי את הענף, מה זה "מספוא"? היינו צריכים לספק ירק
טרי לרפת כל יום בכל העונות ובכל התנאים, בחורף, בגלל הבוץ, היינו
צריכים, כרגיל, לקצור בחרמש, ההובלה היתה על אלונקות עד לקצה השדה, ומשם
בעגלה של פרידות לרפת. (כל יום הצטרפנו לקצור, להוביל ולחלק 2 טון ירק לפרות).
בקיץ - זה היה "ספורט", יחסית, ויותר מאוחר היתה מקצרה לקציר בקיץ...

... בסוף '47 יצאנו בשליחות לדרום אפריקה - היינו שם כשנה וחזרנו לסוף
"הפינוי", .. אחרי המספוא עבדתי, לעבוד בפלחה, בה עבדתי הרבה שנים, כאשר
הפלחה התמזגה עם השליחין המשכתי, גם כמרכז הענף, ו"זכיתי" להכניס את גידול
הכותנה לחצור ב-59', היינו בין הראשונים בדרום להתחיל בגידול זה, הקטיף
הראשון היה בידיים ובגצע בגינסי חברים ועבודת עולים מהודו ממנוש חדש, שהיה
צריך לספק להם עבודה, היבול היה 370 ק"ג והמנפטה היתה באפקים.

לאחר סיום עבודתי בגידולי שדה הספקתי לעבוד
בעוד ענף חקלאי - חממות הורדים,

בסוף שנות ה-60 הייתי מדריך משקי בקבוץ צעיר - "שדה יואב" (שאומץ אז על ידינו)
והמשכתי בתפקיד זה כ-3 שנים, עד סוף שנות ה-70 עבדתי ב"אמן" וב"רונית".

??? ועכשיו יותר מארבעים שנה בחצור, פה כבר לא
באים לקיבוץ קיים, כאן היית בין הראשונים.

שלמה אני חושב שעשינו הרבה, למרות שעכשיו אנחנו במצאים בתקופת קשה מבחינה
כלכלית, ולפי דעתי גם מבחינה חברתית, ישנם רהורים וערעורים, ישנן
הרבה שאלות, בעצם הכל עומד בפני סימן שאלה גדול, הייתי בקורס בגבעת חביבה -
גם שם הוצגו רק שאלות, שום דבר לא ברור כפי שהיה פעם,

נחמה כהן

(מירקין)

ילידת 1917

בולדתי בוילנה, הורי הגיעו מרוסיה, בכל אופן לפני מלחמת העולם הראשונה, המשפחה של אבא התחלקה; חלק נשאר בליטה וחלק שני עבר לויילנה. משפחת אמי היו בוילנה, הסבים והדודים. רק מספר אחים ואחות של אמא בסעו לארה"ב: האח הבוגר של אמא "חטא" במשהו כמהפכן והוא נאלץ לברוח לארה"ב בגיל צעיר מאד, אח"כ הגיעו אליו שני אחים ואחות. בוילנה היתה כל המשפחה של אמי וכולם הושמדו בשואה, (זאת הסיבה שאין ביכולתי לראות אורחים מרמניה מסתובבים בחדר-האוכל, זה ממש ממוטט אותי).

??? במה עסקו הסבים, הדודים?

נחמה היה להם בית מלאכה לכלי נחושת. בימי הפסח היו באים לשם "ללבוך" את הכלים. (לעשות כשר לפסח), שני הבנים של סבא שהיו בוילנה עבדו יחד אתו. בני המשפחה שלנו עסקו הרבה במכירת פירות, אני זוכרת שהבית שלנו היה תמיד מלא פרי, היו נוטעים לקנות ואח"כ מכרו,

דודה אחת בשארה בחיים. היא הייתה במחנות השמדה, ניצלה, הגיעה לאיטליה, קשרה קשר עם האחים שלה ונסעה אליהם לארה"ב, גם היא אבדה את כל בני משפחתה בשואה.

??? במה עסקו הוריי?

נחמה היה לנו בית חרושת לשוקולד, לסוכריית ולופלים, מצבנו הכלכלי היה טוב בזכות הוופלים האלו והיתה בידם האפשרות לממן את נסיעתי ארצה,

הבית היה מסורתי אבל לא דתי. אבא הלך לביה"כ להתפלל, היה ציוני, אני רכבתי בשבתות באופנים, בקשו שסבא לא ידע, (אבל אני חושבת שהנא ידע). היו שומרי מצוות, אבל לא פנטיים. חגגר את כל החגים היהודיים; אז היו כולם מתאספים יחד והחג הורגש מאד. אני זוכרת את חג הסוכות: כולם באו מבית הכנסת לסוכה שלנו והיה שמח מאד, סבא היה גאה שאני יודעת עברית,

??? למדת בבית ספר "תרבות"??

נחמה מכיתה א' עד גמר התיכון, כל השנים למדתי עברית, (אמנם התחלתי בבי"ס בידיש, אבל אבא החליט שכציוני עלינו לשלוח אותי לבי"ס בו לומדים עברית. ותמיד דיבר על עליה ארצה), למדתי יחד עם לובקה, אבא קובנר, דב וילנר, אסתר וילנסקה (באותה גמסניה אם כי לא באותה כיתה),

כל הלימודים התנהלו בעברית, (בבית - אבא היה "משלם" לי אם דברתי עברית), למדנו גם פולנית, לטינית וגרמנית, היה לי כתב יד יפה מאד, וידעתי גם את הכתב הגרמני העתיק, כשהגיעו מפקחים לביקור בבית הספר - היו מציגים בפניהם את המחברות שלי,

היו מספר כתי ספר "תרבות": גמנסיה, עממית, סמינר למורים,

היחסים עם ההורים היו טובים מאד, מסודרים, המשפחה היתה משפחה חמה מאד. האמא היתה הדמות הדומיננטית במשפחה. היא נהלה את העסק המשפחתי (ביח"ר לשוקולד וופלים) ואבא היה האיש המקצועי, הפועלים פחדו מפניה ולא מאבא, אבל היא התנהגה בצורה הגונה מאד כלפי הפועלים. אני זוכרת, שהיא עשתה חתונה גדולה לאחת הפועלות היהודיות שנכנסה להריון לפני הנישואין.

היינו 3 ילדים (אח ואחות) וגדלנו כמר נחמה. לא היינו עשירים אבל עמידים.

??? אבא שלך נפטר לפני השואה ?

נחמה בשואה. הוא היה בין שנים עשה הגברים הראשונים שהוצאן מהגיטו, ציון עליהם לקחת רק מגבת וסכונ... קראתי על זה בספר על וילנה, גם סיפרו לי על כך. בת דודה שלי, שהיא עכשיו בארה"ב, ביקרה בארץ ובקשתי ממנה לספר לי מה קרה כי היא הלכה עם אמי ועם אחותי בדרך האחרונה למחנה ההשמדה בפונאר, היא הייתה בלונדית והחליטה להמלט. היא פנתה לאחותי ואמרה לה: "בואי לאה'לה, נברח". א כל אחותי לא הסכימה להשאיר את אמי והן הלכו יחד לפונאר, בת דודתי הסירה את הטלאי הצהוב (היתה לה צמה בלונדית ארוכה) וכך נמלטה, הבית שלנו בנילנה היה קרוב לשער הכניסה לגטו. מתברר (על כך מסדפר גם כן בספר על גטו וילנה) שבחצר שלנו היה בונקר, והורי לא ידעו על כך. הרבה אנשים עברו את הבית שלנו מענין, אחי היה לפני מספר שנים בבית הבראה ונפגש עם אדם מנילנה. רחוק שיחה התברר, שהוא היה בבית שלנו בזמן המלחמה, הכיר את אמא ואת אחותי... הוא ניצל,

בתנועה

פעמים בכנסתי לתנועה. פעם ראשונה בכנסתי ודודתי ראתה אותי, היא הלשיבה לאמי ואמי אסרה עלי ללכת לתנועה, כעבור שבועים-שלושה חזרתי, הסתתרתי ובסוף השלימו עם זה,

??? למה התנגדה האמא לכניסתך לתנועה? הרי התורים היו צינזיים?

נחמה לא היתה התנגדות אידיאולוגית, אלא, מתוך ראיית חברי ההכשרה של הקבוץ המאוחד שהיתה בקרבנו - היא הבינה שהצטרפתי לתנועה תוביל אותי בסופו של דבר להכשרה והנתקות מהבית והמשפחה...

הייתי אז כבת 14 - 15. הקן היה גדול מאד נשוקק חיים, בשכבה שלי הייתה טובה ג, לובקה, מונקה. היו בגדוד שלנו גם תלמידים וגם זעירים עובדים.

??? זה הגדוד שצריך היה להשלים את קיבוץ "המעפיל"?

נחמה כן, אבל אילו כולם היו נשארים בחיים, היינו בנדאי מקימים קיבוץ עצמאי, הקן הותיק בנילנה הגיע לכ-1000 חניכים, בכדי להתרחב יצאנו מהגדוד שלי (מונקה, טייבלה, לובקה ואני) להקים קן בשכונת עניות מעבר לנהר, (לא כל החניכים בנילנה עצמה היו זעירים לומדים - היו גדודים שלמים של זעירים עובדים), הדרכת בקן וילנה וגם בקן שמעבר לנהר: הקן הזה היה רחוק מאד מנילנה, בלילות שבת היינו נשארים לשטוף את הקן וחוזרים מאוחר מאד בלילה הביתה, היתה לנו מטרה חשובה מאד. היו שם הרבה ילדים ממשפחות יידישיסטיות, ילדים ממשפחות עניות מאד.

הכשרה ועליה

יצאתי להכשרה ב-1937, בגיל 18 בוגרי התנועה היו צריכים להכריע על עתידם ואלה שהתכוונו לעליה ולקבוץ יצאו להכשרה בכדי להתכונן לעליה וללמוד לחיות חיי קבוץ. גרנו בעיר אחרת בבית משותף (של התנועה) ועבדנו בעבודות חוץ - עפ"ר בעבודות קשות מאד, כגון, בתחנת קמח ובנסירת עצים, הבחורות עבדו בתיקון שקי קמח בתפירה-יד, על שפת הנהר - גם בחורף הקר, בהכשרה שלי היו כ-30 חברים, אני שהיתי שם 7 חדשים (לאחר שברחתי מהבית בגלל התנגדות אימי ליציאה להכשרה), התנאים היו קשים. שנים ישנו במיטה צרה, אכלנו מעט - לחם היה במנות, לפני יציאתי להכשרה (בלי ידיעת ההורים, כי זה היה מתחת לכבודנו), למדתי

את המקצוע של תפירת חזיות. בזמן ההכשרה שלי, כשלא היתה עבודה בשקים יצאתי העירה לחפש עבודה במקצוע שלי והתקבלתי לעבודה אצל אשה נחמדה אחת. פה באו לביטוי הנורמות המחמירות של גרעיני ההכשרה: אסור היה לנו לקבל דבר במקום העבודה שלנו, אפילו כוס תה, או משהו לטעום, אסור היה לקבל אפילו מחברי הקן דבר מה: הזמנה לטרט או חתיכת סבון, ... אסור היה לקבל חבילות מהמשפחה, ... העיקר היה - העצמאות! (אי אפשר היה לשלוח מכתבים כי לא היו לנו בולים, ואסור היה לקבל בולים מהבית). הגרעינים נשארו בהכשרות עד שהתקבלו סרטיפיקטים לעליה. ויש חברים שהיו בהכשרה אפילו 4 שנים!

אחרי 7 חדשים בהכשרה קבלתי מכתב מהבית שאמא חולה ושאני חייבת לחזור הביתה.

היינו 3 ילדים בביתנו: אני, אחותי שנספתה בשואה ואחי הנמצא בארץ. הוא עלה לפני כשהייתי בהכשרה. אמא ראתה שזה לא "עסק" בשבילי, והעדיפה שאעלה כבר ארצה. גם הורי חשבו לעלות; בכל אופן זה היה החלום של אבי, כי הוא היה ציוני מאד נלהב. היתה אז אפשרות לעלות ארצה כבעלי רכוש, אך אמא לא רצתה להפרד מבני משפחתה בוילנה. בסופו של דבר, כאשר ראו שאחי כבר בארץ, ואני עומדת על דעתי לעלות, החליטו שנעלה יחד. הייתי כבר מעל לגיל 18 ולא יכולתי לעלות על הסרטיפיקט שלהם. לכן הוחלט שאסע לבד. הם הגישו בקשה לעלות כבעלי רכוש, אבל אז יצא חוק בפולניה שמנע את העליה. אני זוכרת שאבא בכה מאד. ואמר אמרה לי אם נגזר עליך לעלות לבד - תתחילי לטפל בעניין.

פניתי לחנה מייזל מנהלל, בי"ס חקלאי, לשלוח לי "דרישה", הייתי אמנם מעל לגיל (בת עשרים), שבו התקבלו התלמידות לבי"ס אבל, כנראה, שהמכתבים שלי, העברית שלי, והלהט שלי לעלות שכנעו את חנה מייזל, מנהלת בי"ס החקלאי. עשיתי את כל ההכנות לעליה וב-1938 עלייתי. בנהלל הייתי שנתיים.

ב א ר ץ : בנהלל

עבדתי בעיקר בגן הירק והייתי טובה מאד בעבודה זו. ... היו ימים שאפילו ריכזתי את העבודה של כל הבנות. התנגדתי לעבוד במטבח, כמו תמיד, אך במקום זה הייתי חייבת 4 חדשי עבודה בנקיון. בנהלל הנקיון היה שם דבר. קמנו ב-4, "הפכנו" את כל הארונות שרק בערב ניקו אותם; רחצנו את הכביש. כשה"מושבניקים" עבדו עם כדי חלב צחקו מאתנו, אך ככה באמת למדנו איך לעבוד.

קבוץ "המעפיל" היה מקום היעד לאלו מההכשרה שלנו שהגיעו ארצה, אבל לא היה ברור אם זה המקום הסופי. גם אני, כשבאתי ארצה, הייתי מסתלקת מנהלל והולכת לבקר אותם. אבל בקיבוץ ג' בראשון לציון, היה כבר לובקה. בינתיים הגיעו גם חיים מאירי וגם טובה ג., שאמרה לי שהיא לא תלך להמעפיל, עבורנו לובקה זה היה שם דבר. אם לובקה בג' היה ברור שגם אנחנו נלך לג'. הגעתי לבקר - הרושם הראשון היה בורא. לא חשבתי שאשאר בקיבוץ הזה. היה קיבוץ כל כך קר, לאחר החמימות של התנועה בוילנה.

??? למה התנגדתם כל כך להצטרף להמעפיל?

נחמה המעפיל לא היה הקבוץ שלנו. התרכזנו שם בהמתנה ליתר חברי ההכשרה שלנו - שלא הגיעו, כמובן, לאחר פרוץ המלחמה. נוסף על כך לא כל כך מצא חן בעינינו הנטיה של חברי המעפיל ל"רכושנות", כגון, כסא בחדר או בגד ללבוש - ומאד במשכנו ל"שלעפעריות" של קבוץ ג', לחלוציות המוגזמת שלהם; שלא היה להם שום דבר, וגם לא היה חשוב להם, ... לא היה פשוט להתקבל לקבוץ ג'. הצטרכתי לנצל את כל הפרוטקציה של לובקה למטרה זו.

בראשון לציון

לקבוץ א"י ג' באתי בסוף 1939. הייתי שלשה חודשים במעמד של אורחת, אבל רצו מאד שאסע לפלוגה בבית-גן, לכן העבירו אותי מהר למועמדות ונסעתי לבית-גן. הייתי שם כשלוש רבעי שנה...

??? מה את זוכרת מהקיבוץ בראשון?

בחמה אני זוכרת שהכניסו אותי לגור בחדר בצריף עם שני בחורים, היו שתי מיטות והמיטה השלישית היתה מתחת לאחת המיטות. זאת היתה המיטה שלי, מאד התבישתי לגור בצפיפות כזאת עם הבנים, התבישתי לנוח שם בצהריים: להוציא כל פעם את המיטה שלי - מה שזכור לי מאד, זאת האוירה הקרה כקרח, ששררה בקיבוץ. בפלוגה בבית גן היה מצוין. שם התחלתי לחיות, כל אחד היה פתוח, היה שמח - אבל המחנה בראשון לציון, אחרי החום של הקן הוילנאי, זה היה גורא, הכל "יונקרי" כל כך. אני זוכרת שהייתי אוהבת לשיר במקלחת, וחברה אחת הייתה מעירה לי שאני מזייפת, ההרגשה שאיבך יכולה לעשות כל דבר שעולה על דעתך, לבטא הרגשות...

הגעתי עם המזודות שאמא הכינה לי כאילו שאני הולכת להתחתן... ואיך ש"התנפלו" על כל זה חברי הקבוץ! היתה לי ספריה בהדרת: קבלתי מתנות - ספרים מחברי בוילנה; ספרים עם הקדשות, המזודות היו מונחות מתחת למטתי, אני זוכרת שבא הספרן נרוקן לי את המזונדה. אח"כ מצאתי ספרי היידיש ב"קלובצ'יק" (בית השימוש) עד היום אני רועדת כשאני בזכרת בזה,

מבית-גן - אני זוכרת את תליש החימצה: היה צריך לצאת ב-3 בבקר בטרם התיבש הטל - אחרת היו נשפכים הגרעינים מהתרמילים, זאת היתה עבודה קשה מאד,

??? במה עבדת בראשון?

בחמה עבדתי רוב הזמן בגן הירק, כי הרי גמרתי את נהלל, בהתחלה שלחו אותי לעשות ספונג'ה בבתים במושבה בראשון לציון. אני זוכרת ביום ששי, כאשר בעלת הבית כיבדה אותי בעוגה, חשבתי שאתפוצץ מבכי, כי זכרתי את בית הנרי ולא ידעתי מה קורה להם, לא היה לי כל קשר עם הבית, ובעולם-מלחמה, לא יכולתי להמשיך לעבוד במשק-הבית. הלכתי לחפש עבודה במושבה ומצאתי אותה בגן הירק של טרויהולד, עבדתי שם זמן רב וקיבלתי שכר גבוה מאד, הרגשתי שם מצויין, אפילו בחורף, כאשר הורדנו את הכרוב והידים קפאו מקור, אוכל כמובן לא היה לנו. היינו מקבלים "מנת חוץ"; כמה פרוסות לחם, חתיכת מרגרינה, חצי ביצה ואולי - חתיכת חלונה, הייתי גומרת אותה בארוחת הבקר. כל הפועלים הסתכלו על המנה הדלה שלי, והם לא ידעו שזה ליום שלם - במשך היום אכלתי ירקות טריים. המחסנאית שלבו הייתה אוספת את ה"בררה" מהירקות שזרקנו לערמות, ואילו אני אכלתי ישר מהשתיל, אני אהבתי את העבודה בגן הירק,

עבדתי גם בהפצת ספרים של ספרית הפועלים ועתון "משמר". אני זוכרת שהעזתי לעשות ערב מוקדש לספרית הפועלים!

"גבולות"

ירדתי לגבולות בסוף 1943 ונשארתי עד חיסול הפלוגה ב-1946, בשבילי 3 השנים במצפה "גבולות" היו שנים של שליחות גדולה, זאת היתה תקופת השואה והרגשתי, שאני עושה משהו למען הניצולים שיגיעו ארצה, היה קשה בגבולות, אך כשקמתי כל בקר עם המחשבה הנ"ל - יכולתי להמשיך בלי קושי בעבודה...

איך יצא לי להיות "האשה היהודייה הראשונה בנגב"? סיימתי קורס אלחוט של ההגנה בכפר ויתקין והיה עלי להחליף את החבר ששימש בתפקיד זה בגבולות. בחדשים הראשונים בגבולות לא אפשרו לבחורה להצטרף לפלוגה, כי לא ידעו איך יתפתחו היחסים עם הבידואים: אסור היה שהם יראו אשה במצפה, כאשר הגעתי בסוף השנה חשבו שאני הזונה של הפלוגה: הרי הייתי אשה בודדה בין 12 גברים!... כשהלכתי ל"קלובצ'יק" (בית שימוש) הייתי נזקקת לליווי צמוד, כי המקום היה מחוץ לתחנה. כשרצייתי לטייל עם מישהו - העמידו צופה על גג בית הבטחון בכדי לשמור, שלא נתרחק יותר מדי. ואסור היה ללבוש מכנסיים קצרים!! זאת היתה טרגדיה - הרי הייתי צעירה...

על האלחוט בגבולות

גרתי בצריף שבו היה ה"סליק" עם המכשיר, היה לי שולחן קטן ובשעות קבועות הוצאתי את המכשיר והתקשרתי, הקשר היה קצר. בזמן הקשר היתה צריכה להיות שמירה על מגדל הבית - שומר עם משקפת שישגיח אם לא מסתובב איזה ג'יפ צבאי בסביבה, או אוטו אחר המתקרב לבקודה. אם כן - היה צריך להודיע למפקד הבקודה. אחרי בצוע הקשר הוחזר המכשיר ל"סליק" שלו.

היה לנו קשר קבוע עם מרכזיה (נדמה לי שב"דורות"), "רביבים" ו"בית אשל". התקשרנו מספר פעמים ביום. הקשר היה ב"מורס" בקוד מוסתר שהוחלף מדי פעם. האלחוטאית היתה גם המפענחת.

היינו 3 מצפות בודדות במדבר הגדול הזה, מרוחקות עשרות ק"מ אחת מהשניה. מטרת הקשר היה לתת סימן חיים מאחד לשני. זה נתן בטחון ושקט שאינך בודד ומנותק.

צריך לזכור שזה היה לפני קום המדינה - האנגלים שלטו בארץ ובמרחק מספר ק"מ היה מחנה צבא ברפיח. כל העסק היה מסובך כי ג'יפים עם חיילים סיירו ויכלו בקלות לעלות על הקשר שלנו ולאסור אותנו. (הערה: ברור מכל הנ"ל, שמדובר פה על מכשיר אלחוט בלתי-ליגלי).

כל העסק היה מלווה חשאיות. היו רק מספר חברים שידעו על קיום המכשיר. בפלוגה היו הרבה פעמים אנשים זרים, שעבדו בקדוח המים או במדידה. גם חברינו שבאו לתקופה קצרה לגבולות - לא ידעו, זה פשוט היה מסוכן.

לא היה לנו חשמל במצפה. עבדתי עם מצברים של אוטו, היה לנו מכשיר למילוי המצברים, עם הכינוי "ד'לפרוסטרוי", שהיו מניעים אותו על ידי משיכת חבל.

לקשרית במצפה היו עוד הרבה תפקידים כך שנוכחותי לא עוררה סקרנות, התחנה שלנו הצטיינה בדיקנות וכל התחנות היו מכוונות את שעוניהם לפיה: אם היו מאחרים בדקה או שתים היו מפסידים את הקשר.

אחרי כל קשר שרפנו את דפי הקשר שלא ישאר סימן. הקשרית לא היתה רשאית לעזוב את המקום מבלי שיהחליפו אותה.

הטנדר מהבית היה מגיע לעתים רחוקות ומביא לנו לחם, חלב ואספקה. הרבה פעמים בשארנו בלי לחם (או מצרך אחר) ואז היינו מודיעים לתחנת האלחוט בראשון לציון והם היו מוסרים לקבוץ. בדרך זו גם קבלנו ידיעות מהקבוץ בראשון.

עבדתי גם בנסיונות של גידול ירקות, זאת היתה תקופה נפלאה עבורי. כל פעם שהצלחנו באיזה גידול - היתה התרוממות-רוח. איך הללנו את העגבניה הראשונה! ותפוחי האדמה המוצלחים, גם כן.

ואיך השקינו את הירקות? השתמשנו במי הביוב של המטבח (לאחר שטיפת הכלים)! הורדנו את שכבת השומן והשקינו את הצמחים בספל. היו דוקא חויות גדולות מאד בשטח זה.

(ואיך התקלחנו ? היינו רק 2 - 3 בחורות, היה מחסור במים והיינו צריכות להתחלק במעט שהיה).

היתה לנו תחנה מיטיאורולוגית מהמשוכללות בארץ, ואני טפלתי בה. דאגתי גם לדווח על הנסיונות שלנו לתחנת הנסיונות ברחובות, עבדתי גם עם דובדבני, שערך נסיונות בענין השפעת הטל על גידול צמחים, וגם עם אשבל מהשירות המיטיאורולוגי ...

"בצל הצאלים"

(מתוך העתון "אתמוז")

... "בכדי לשמור על הקשר עם העורף בראשון וכדי לאפשר לעקוב אחרי נסיונות הנעשים יום-יום בגבולות - הוחלט להוציא עלון בשם "בצל הצאלים", .. מאחר שהפלוגה לא לקחה עמה ציוד הדפסה התנדבה בחמה לכתוב את העלון בכתב ידה הברור. היא התמידה בכך במשך יותר משנתיים... את העתון היו תולים בחדר האוכל של הפלוגה ואחר כך מעבירים אותו לראשון לציון ..."

למרות הענין הרב שלי בעבודה וההגאה מהשהות בגבולות - בסה"כ היו לי חיים די קשים : כל השנים התנגדתי לעבוד במטבח, ולכן גם בגבולות לא הסכמתי לזה. בבקר הייתי צריכה לקום מוקדם בכדי למדוד את הטל, ואח"כ בשעה מסויימת - לטפל בתחנה המיטיאורולוגית; אח"כ - בשעה מסויימת - לקיים את קשר האלחוט. ואם נשארנו לי 1 - 2 שעות לא הסכמתי לעבוד אותן במטבח, אלא הייתי נותנת אותן לשמירה, אבל היה לי טוב עם זה, כל הזמן היה לי בראש השואה. רצייתי לעשות משהו ממשי שיוכל אח"כ לעזור. (רצייתי קודם להתגייס לפלמ"ח אך התנדבותי לא התקבלה. רצייתי לעבוד עם "ילדי טהרן" אך לא קבלנו חברת נער. לכן היה לי כל כך חשוב לעבוד בגבולות.)

ב ח צ ו ר

נסעתי מטעם גבולות לעליה על הקרקע בחצור, באבנו לראשון בערב, היה מצב רוח קשה מאד. החברים לא רצו להתישב בדרום, התגעגעו לגליל, ישבנו בחצר מדוכאים מאד, למחרת יצאתי לעליה ליסור (חצור) מטעם הפלוגה בגבולות, מגבולות יצאתי ישר לפלוגה לחצור, ומחצור יצאתי חזרה לפלוגה לראשון, תמיד הייתי בפלוגות. היו הרבה משפחות עם ילדים, אני הייתי רווקה ולא הייתה בעייה לשלוח אותי ממקום למקום. זה לא הפריע לי, די נהניתי מזה.

והרגשתך לגבי עזיבת גבולות... ???

בחמה לי זה היה קשה מאד. חשבתי אפילו להשאר בגבולות, על אף ההחלטה שהקבוצ עוזב. גבולות הייתה השקעה עמוקה מאד מבחינה נפשית.

עלית לחצור כשהיינו על הגבעה, כבר לא בבית האריזה ?

בחמה כן, אבל אני לא רצייתי לגור על הגבעה, הקמתי לי אוהל במורד ע"י השקדיה, גרתי עם שמחה ז"ל ועם אלי (מרים הייתה בראשון). כל הרכוש שלי היו תמונות מגבולות בארגז, יום אחד גבנו לי את זה מתחת למיטה שלי. רק אחרי איזה זמן סיפר צביקה (שהיה אז מא"ז) שערבי הביא לו את התמונות שמצא בדרך. שמחתי מאד לקבל אותן חזרה.

??? איפה עבדת בחצור?

נחמה בגן הירק יחד עם שושנה הופמן (אטקין), עם לאה צ. ז"ל, עם , רות ס. הנהג (חבר מכפר מנחם) לא הבין איך זה שהבחורות מעמיסות את כל הארגזים על האוטו.

בינתיים פרצה המלחמה. המשכתי לעבוד בקשר.

פעם העבירו אותי למחנה חצור יחד עם מכשיר הקשר שלנו, יחד עם השלחן, אבל זה היה רק לכמה ימים, כנראה לפני איזו פעולה שהכינו, לבסיס בגדרה גייסו אותי, הפעם בלי המכשיר. כנראה חסרו להם אלחוטאים. זה היה סה"כ מספר שבועות.

נוסף על זה עבדתי באלחוט במקלט המטבח בחצור (אותו מקלט שנחפר בעזרת פועלים מרחובות - במדרון בין בית התינוקות הישן והנוכחי).

??? מתי התקשרת עם זאבלה? ז"ל ?

נחמה זה כבר היה די מאוחר ב-49 - 1948, הכרתי אותו עוד לפני זה דרך אלי, שהיה אתו בבריגדה, הוא היה חבר גל-און. אחר-כך התקשרנו כאשר היה בצבא בקורס של נשקים. בינה נולדה ב-1949 ומיה ב-1951. * כאשר רחל סלע ז"ל חזרה מחו"ל למזכירות הטכנית, הכניסו אותי לדיאטה, שנתים עבדתי בדיאטה. זאת הייתה תקופה נורא קשה עבורי. לא היו מצרכים, לא היה ממה להכין אוכל לדיאטה-ביקים (חצי ביצה לבחורה בהריון, ותרגולת גוססה, שהוצאתי מעמנואל בלול עבור הסבתות) - עבדתי 8 - 9 שעות ורצתי לשתי הבנות שליבבקר, זאבלה' היה נהג, הוא השתדל מאד לחזור לבילוי. לא קיבלנו שעת "אהבה". היה קשה, * עבדתי אז במזכירות הקצונה

מהעבודה בדיאטה חזרתי לגן הירק, עבדתי גם הרבה שנים בפרדס, הקמתי את המשתלה. הייתי גאה מאד בעבודתי בפרדס. הייתה עבודה קשה? זיבלנו בזבל כילמי מתוך פחים והיה קשה מאד ללכת עם פח כבד כזה, ולפזר את הזבל בשורות. הייתי כבר בת ארבעים, בגלל וכוחים מקצועיים נאלצתי לצאת מהפרדס, אבל הייתה גם תוצאה חיובית למשבר הזה, אילנו בשארתי בפרדס, הייתי מנתרת על ילד שלישי, אבל כאשר צאתי משם, החלטתי ללדת עוד ילד - וכך יש לנו תמר. (1958).

לאחר הפרדס, הייתי מטפלת במוסד, בקבוצת "שיבולים". חשבתי שלא אוכל לעשות את זה. הלכתי לנסיון. שבולים חלו, היו תקופות קשות. עבדתי שש שנים אתם (עד 1964) חשבתי לחזור למזכירות הטכנית, מאד רציתי בזה. אבל קבעו את מישוהו אחר - שוב הייתה לי תקופת משבר קשה. רק לאחר זאת הלכתי למתפרה וזה היה הרע במעוטו.

כיום אינני מצטערת על כך. אני מאד מרוצה מזה.

??? אנחנו מגיעים לשאלה האחרונה - ארבעים שנות חצור - מה הסיכום?

נחמה חיובי בהחלט, אני אוהבת את המקום. אילו הצטרכתי להתחיל מחדש, הייתי שוב הולכת באותה הדרך. אבל כיום, אני הולכת עם הזמן. הבנות שלי מופתעות שאני מקבלת ברצון את השינויים. "את לא לימדת אותנו כך!" - אני היום נהנית מהשינויים. אני מרויחה מזה. בזמנו הייתי שלימה עם העקרונות.

מוני אלמוג (אלמנזליב)

1915 ז'גז

מוצא המשפחה שלנו מסרביה ששם היה ריכנז גדול של יהודים. מסרביה הגיעה משפחה אבי לבולגריה ושם נולדו הנרי, ו...

לאבא היתה השכלה חפשית, לא דתית. הוא סיים ב"ס תיכון וזה נחשב בזמנו להשכלה די גבוהה. הוא התיחס בכבוד רב לעם הבולגרי ולתרבותו. הוא היה מעורה בנעשה במדינה; שירת בצבא ומכיון שנחשב ל"אינטליגנט" לא מילא תפקיד קרבי.

אני נולדתי בעיר רוסה השוכנת על חוף גהר הדבובה לא רחוק מהשפך שלו לים. הקהילה היהודית בעיר שלנו מנתה כ-6000 נפש והיתה תוססת מאד. היו מוסדות קהילתיים וחיי קהילה פעילים. מוסדות הקהילה היו בידי האורתודוכסים עד התקופה של אבא.

היה בית ספר "אליאנס" בו למדו עברית כשפת תפילה בלבד ("לשון הקודש"). כאשר היו בחירות למוסדות הקהילה בשנת 20 - 19 הצליחו חברי קבוצתו של אבא ("הציונים הצעירים") להתארגן ולקחו את שלטון הקהילה לידם. הם היו מאד נלהבים והחליטו להפוך את העברית מלשון קודש ללשון חילונית, וללמד את העברית כשפת יום-יום, הם שמרו על המסורת אך הדת לא מלאה אצלם תפקיד מרכזי.

הם מצאו קשר לארץ וב-1923 הביאו משם מורים. בכנות היסוד היו לי מורים מארץ ישראל. זאת היתה תופעה כלל-ארצית בבולגריה: היו בקהילות היהודיות גנים ובתי ספר יסודיים שבהם למדו עברית מפי מורים מהארץ.

לא גרנו בגיטו יהודי, אך היתה לנו שכונה משלנו, לספרדים (רוב יהודי בולגריה) ולאשכנזים היו שכונות נפרדות... לא רחוק היתה שכונה של טורקים, זה היה רק כ-50 שנה אחרי שחרור הארץ מעול הטורקים - ופיטמו אותנו בשבאה אבטי-טורקית. אפילו אנו, הילדים היהודיים, עשינו צרות לילדי הטורקים.

אבי היה ראש ועד בתי הספר. ציפור נפשו היה הנוער ובית הספר.

??? ממה התפרנס ?

מוני אבא היה סוחר סיטונאי של כל מיני סידקית, היה לו שרת ארמני, אשר בסופו של דבר שדד אותו. אבא פחות טיפל בעסק ויותר בענייני הקהילה, בבית הספר, בנוער. לכן בסופו של דבר ירד מנכסיו. רוב זמנו היה בישיבות ומעט מאד כחנות. אמא כאבה את זה מאוד.

??? ספר קצת על אמא

מוני את הסבים מצד אמא אני זוכר היטב, סבא נפטר כאשר הייתי בן 6 - 5, וכשכתא נפטרה הייתי בן 16. סבא היה סוחר עצים, הוא לא הצליח בעסקים. למזלו היו לו ארבע בנות ושלושה בנים. אמא שלי ואחותה לקחו את העניינים בבית בידיהן. הן עברו לעיר המחוז ופתחו מתפרה (עבדו כ-20 בנות). שתי האחיות קיימו את המשפחה ואפשרו לאחים ללמוד. לאחר בשואיה עבדה אמא בבית ובחצר. היא היתה מאוד חרוצה. היא הזדהתה עם אבא ועם כל מה שעשה, לה לא היתה השכלה, בקושי ידעה קרוא וכתוב, אבל הייתה אישה פקחית ומעשית והייתה הדמות הדומיננטית בבית. היא החליטה, שאם אבא כל כך ציוני והילדים מקבלים חינוך ציוני, עדיף שנעלה ארצה. לאבא היה ברור שאין עתיד ליהודים בבולגריה (אם כי בתקופה ההיא היתה פריחה במצבם של היהודים בבולגריה), אבל אבא לא היה אדם מעשי ופחד לעשות מעשה נוע.

אמא, להיפך, כאילו הכשירה את עצמה לעליה: היא עיבדה את הגיבנה, גידלה ירקות ופרחים, הבית שלנו היה מלא עציצים. היא רצתה לעלות ב-1924 עם הקבוצה שיסדה את מושב 'בית חנן' אך אבא דחה תמיד את המועד, אמר, שתחילה יעלו הילדים, בסופו של דבר, לאמא לא היה מזל, ב-1935 נפטרה די צעירה (בת 53) מדלקת ריאות, זאת היתה מכה קשה לאבא.

הייתי אז בן 19. היינו בבית אחי ואני; אחי התכונן לעליה. ועלה כחודש לאחר מות אמא. הוא היה בין מיסדי קיבוץ "מסילות". לפני זה עלו אחיותי, אחת עלתה ב-32' בזמן "מכביה" ונשארה בארץ "בלתי ליגלית". אחותי הבורגרת עלתה ב-34' במסגרת טיול של מורים וגננות (היא הייתה גננת), גם היא נשארה בארץ כ"בלתי ליגלית".

בבית שלנו היה כעין מועדון ציוני. אחותי, הבורגרת, הייתה פעילה בארגון בוועד ציוני "מיקרא", להפצת תרבות ותולדות עם ישראל (בבולגריה). אחותי השניה הייתה פעילה ב-"מכבי", ארגון ציוני לתרבות הגוף. אחי ואני היינו פעילים ב"השומר הצעיר": כולנו חלמנו ותיכננו את העליה ארצה, כשאמא נפטרה בקראתי לעבור להנהגה הראשית של התנועה בסופיה, אבא קיבל את הדין והחליט לחסל את הבית, זה היה עצוב מאוד. ממש קורע לב, יצאתי לסופיה ואבא עבר לגור אצל אחותו, מאז ביקרתי את אבא לא לעתים קרובות. המרחקים היו גדולים והנסיעות היו קשות.

??? טרם תמשיך בסיפור שלך - מה היה גורלו של אבא לאחר שהתפזרה המשפחה?

מוני אבא נשאר בבולגריה בזמן המלחמה כאשר כולנו כבר היינו בארץ. בולגריה כרתה ברית עם גרמניה. הגרמנים הזמינו אליהם את המלך והודיעו על הכוונה לשלוח את היהודים למחנות ההשמדה, ואת הצבא הבולגרי לחזית המזרחית (לברית המועצות). העם הבולגרי לא הסכים להשמדת היהודים, אומרים שבעקבות זה נרצח המלך, בכל אופן הגיעו לפשרה: לפנות את היהודים מעיר הבירה לערי השדה, (כ-80% - 70 מיהודי בולגריה חיו בעיר הבירה). אבא טיפל בעקורים שהגיעו אליו לרוסיה, הוא קלט אותם ודאג לכל צרכיהם, סידרו אותם בבית הכנסת או בבית העם. אבא היה האבא שלהם... כשנגמרה המלחמה, ב-1946 הגיעו לבולגריה מספר קטן של סרטי-פיקטים שניתנו לאנשים בעלי זכויות מיוחדות ואבא היה ביניהם, הוא קיבל את רשיון העליה והגיע לקיבוץ בראשון לציון. הוא היה אדם משכיל וידע להסתגל לכל מצב. כאשר הוא הגיע ארצה הוא ידע רק לקרא בעברית את התפילות, אבל בארץ הוא השתלט על השפה וקרא גם את הדפים הפנימיים של "על המשמר", הוא היה מוסר להורים (של בני, של ז'קו פרחי, של לזר) את החדשות מהעיתון ומהרדיו. התרגש מכל ידיעה על הפצועים בדרכים, בשירות, בזמן ה"פינוי" התגלה אצלו סרטן הקיבה ומזה הוא נפטר.

על התנועה

ב-1924, עבר את גבול רומניה והגיע לעיר שלנו בחור בשם צבי בן-כהן (ממעברות). הוא חיפש קשר לקהילה היהודית ובעיקר לנוער, (כנראה בא בשליחות השומר הצעיר). הוא מצא אצלנו קרקע פוריה, אבא וחבריו החליטו שזה האיש. הם החליטו שלמפעל שלהם צריך להיות המשך. הילדים גומרים את בית הספר ו"גומרים עם העליה" הם חיפשו דרך להבטיח את הקשר לשפה, לארץ, ולעם. הרעיון היה להקים תנועת נוער ציונית, חלוצית, בעיר היה כבר גרעין של נוער בוגר שדגל ברעיון הזה. בראשו עמד אליעזר ארדיטי, בעזרתו של צבי בן כהן, קם 'השומר הצעיר', אשר בין היתר המשיך את המפעל של השרשת השפה העברית. היה חוק בקו, שכל מי שמצטרף להשמה"צ, מדבר רק עברית. וכל מי שאמר מילה לא בעברית, חייב היה פרוטה לק.ק.ל. להשומר הצעיר הצטרפו תלמידים מכיתה ה' ומעלה, ורק מי שהייתה בידו תעודה טובה. אני זוכר את

אני זוכר את המדריך הראשון שלי שמואל ארדיטי ("בית זרע"). הוא בא לבית הספר, בסוף שנת הלימודים, וכולנו, מסימי כחה ד' רצנו אליו עם התעודות שלנו. אפשר היה לשמוע תחנונים: "שמואל, קבל אותי לתנועה"... למורים ולמנהל, זה היה מצוין, עוד תמריץ ללימודים. אחר הצהריים ובערב שימש בית הספר מועדון התכנסות לחברי התנועה, מאז 1926 אני חבר השומר הצעיר...

על בית הספר התיכון

בעיר שלנו היו הרבה בתי ספר תיכוניים (6 - 5): ממלכתי לבנים ולבנות לחדר, בית ספר טכני, בי"ס מקצועי לבנות. נוסף לזה בי"ס לחקלאות, היו בתי ספר של המיסיון, הנוטרדם, מנזר ופנימיה ובית ספר יום לצרפתית. בשנות השלושים הגיעו הגרמנים, היה להם בית ספר מאוד מודרני, האריסטוקרטיה היהודית בעיר שלחה את ילדיה לבית הספר הצרפתי, וגם למנזר ולפנימיה, אני למדתי בתוכן הממלכתי והייתי תלמיד טוב. אהבתי את המקצועות הריאליים והיה לי חלום להיות רופא וטרינר כי "זה טוב לארץ" (אך הלימודים לא העסיקו אותי הרבה, אני וכל חברי היינו מאד מסורים לקן. את כל שעות הערב והלילה בילינו שם, מגיל 15 הייתי מדריך בתנועה - ואח"כ ראש קן).

היו לא מעט יהודים בבתי הספר האלה. עד שנות ה-30 לא היתה מורגשת שום אנטי-שמיות בבתי הספר. אבל עם עליית היטלר. והקמת ארגון נער פשיסטי (בהשפעת הגרמנים) השתנה המצב קצת. לקראת סוף שנות ה-30 קצת חשדה המשטרה בקן בגלל הנטיות השמאלניות שלו ופעם אפילו אסרה אותנו, לא היתה אנטישמיות "ברוטלית" אך רדפו מאד את השמאלנים.

כאשר סיימתי את התיכון יצאתי להכשרה, מי שלא יצא להכשרה הוצא מהתנועה. עזבתי את אבא, המשפחה התפזרה, עברתי לגור בקומונה בסופיה. ב-1935,

??? שם פגשת את וידה ?

מוני לא. הייתי מומחה לשכבה א' ("כפירים", "בני מדבר"), בהנהגה בסופיה. וידה הייתה ראש קן בעיר שלה. בני היה אז מזכיר ההנהגה הראשית והוא קיבל מכתב מוידה עם בקשה לשלוח מישהו מההנהגה לביקור בקן שלהם. ביקור כזה היה נמשך שבוע. בני הודיע לה שהוא שולח בחור חדש, מומחה לשכבה א', הוא הניח שהבעיות שלהם הם בודאי בשכבה זו. כך הגעתי לשם. זו הייתה ההיכרות הראשונה שלנו. בפסח התקיים כנס בסופיה, וידה באה לכנס ובאחד הטיולים שערכנו סיכמנו וידה ואני, שזהו... זה היה בפסח 1935. ביקרתי עוד מספר פעמים בוידין, הקן של וידה, המשכתי לעבוד בהנהגה ולחיות בקומונה בתנאים קשים, תנאי עוני ומחסור.

על הכשרות: (1) חקלאיות: ל"החלוץ" היתה חוה אחת לא גדולה שלא יכלה לקלוט קבוצות גדולות, היתר הצליחו להתקבל בקבוצות "נספחות" בבתי ספר חקלאיים ממשלתיים, בוגרי התנועה היו יוצאים לחצי שנה, בערך, בעיקר בחדשי הקיץ. מספרם הגיע עד לכדי כ-100 חברים בכ-6 - 8 בתי ספר חקלאיים שונים, עבדו בענפים השונים, קבלנו מקום לינה ומזון (אינני זוכר אם בכלל קבלנו כסף כלשהו) לא היה לנו כל קשר עם התלמידים - רק עם המדריכים ומרכזי הענפים. אני עבדתי הרבה בגן הירק.

בתום תקופת ההכשרה החקלאית - נטרם נתקבלו סרטיפיקטים לעליה - אי אפשר היה לחזור למשפחות. למעשה, ביקרנו את הקשר עם המשפחות עם היציאה להכשרה החקלאית, לכן, הקמנו קומונות עירוניות ב-3 ערים גדולות, במבט לאחור - זה היה איבוד זמן טוטלי בתנאים של עוני מוחלט. שכרנו דירה גדולה ל-10 - 15 איש נחפשנו עבודה, 2 - 3 עבדו בבית, הכינו את הארוחות. ה"הכשרה העירונית" הזאת היתה יכולה להמשך אפילו שנה-שנתיים,

ב-1937 קיבלתי צו-גיוס לצבא הכולגרי.

בארזן שנים היה חוק גיוס חובה לגומרי תיכון. גודל הצבא הבולגרי היה מוגבל (בגלל חוזה וורסיי) ועקפו את ההגבלה הזאת על ידי ארגון "צבא עבודה". לשם הכניסו את הכפריים הפשוטים, ואלה עבדו בעבודות צבוריות (מע"צ). לאותן פלוגות עבודה גייסו גם את כל בוגרי תיכון שנחשדו בנטיית שמאלניות, וזה כלל גם את היהודים באותו מצב. להם הקימו בתי ספר לחובשים. ושם, לפי פקודה, למדנו רפואה 12 שעות ביום, במשך שנה שלמה. המורים שלנו היו מבתי החולים הממשלתיים, (עשינו גם חודש טירונות, שחציה היתה אלונקאות). בסיום לימוד האנטומיה לקחו אותנו לחדר המתים של בית החולים, המורה ביתר אחת הגופות, הוציא את כל האברים בכדי שנכיר אותם, אח"כ החזירם למקומם ותפר את החתך, חלק מהחברה' התעלפו... למדנו את כל המקצועות, וכמובן, המצטיינים היו 3 היהודים. בגמר הקורס קבלנו דרגה והוצבנו עד גמר השירות (עוד חצי שנה) במרפאות הצבאיות ברחבי המדינה. הייתי בין הראשונים לבחור מקום שירות וכמובן בחרתי בסופיה - במרפאה של חיל ההנדסה. נתנו זריקות, חיטונים, לפי פקודה, לקבוצות של חיילים. טפלנו בחולים, לוינו אמבולנסים, ... "עשינו חיים". היינו מיודדים עם הרופאים.

על העלייה: האניה שלנו אורגנה והוכשרה ע"י ה"מוסד לעליה ב" שניצגו אצלנו היה שרלו ממעברות, היינו כ-50 חברי תנועה. עלינו בנמל וורנה, בבולגריה ואח"כ הפלגנו לקונסטנצה (רומניה) ששם חכינו כשבועיים לכ-600 מעפילים, בעיקר מפולין, מ"החלוץ" והשוה"צ, וכ-150 מרומניה. סה"כ: 800 נוסעים... ארגון "ויצו" בבולגריה, ובעיקר בסופיה, מאד עזר בארגון העליה. אני הייתי בתקופה שלפני ההפלגה המקשר עם שרלו. ההוראה היתה שלוקחים אתנו רק תרמיל. כולט נפרדו מההורים. אז המצב בבולגריה היה מתוח מאד; המלחמה היתה מורגשת באויר; ידענו כבר שבולגריה תצטרף לגרמניה. השלטונות ידעו על ההפלגה, אך לא הפריעו. (יש להניח ששרלו שלשל לזיהם סכומי כסף נכבדים). האניה עגנה מחוץ לנמל וורנה ויצאנו אליה בסירת מנוע. הצוות היה ממש בינלאומי: יוונים, ספרדים, שנלחנו במלחמת האזרחים, טורקים, איטלקים. (רב החובל: יווני, מפקד האניה היה איש המוסד לעליה מא"י, כמובן, ואלחוטאי, ועוד א"י שהיה המנהל החברתי, במשך השבועיים שחיכינו בקונסטנצה התידדנו מאד עם הצוות הא"י. הם ראו בנו קבוצה מאד חיובית כי היינו חברי תנועה, אחראיים מאד. (מדריכים שנשארנו לעבוד בתנועה לאחר שחבריהם הצעירים יותר כבר עלו). פטפטנו גם קצת עברית, וזה גם כן עזר. זה התבטא אח"כ בתפקידים שהטילו עלינו בזמן ההפלגה לארץ.

התכנית המקורית היתה, שלאחר הורדת המעפילים - האניה צריכה לחזור לאירופה להפלגה נוספת, למטרה הזאת שכנעו מספר חברים משלנו לקבל קצת הכשרה בעבודות הטכניות השונות ולחזור אתם לאירופה, (דוד בסן היה אחד מאלה)... ההפלגה מקונסטנצה לארץ ארכה 40 יום... (במקום שבוע ימים המתוכנן) ולקראת הסוף היה מחסור רציני באוכל ומים... בכל נמל, שאליו רצינו להכנס, (בכדי להצטייד במזון מים או דלק) - איים עלינו משמר החופים - כי כולט פחדו מהבריטים. באמצע הדרך פגשנו בעוד אניית מעפילים... איזו התרגשות היתה, איזה בכי! שתי האניות התקרבו אחת לשניה והתחלנו כולנו לשיר "התקוה".

כשהגענו לנמל ביירות הסכימו לצייד אותנו עבור תשלום מלא בזהב, רק אם נסכים לקחת אתנו כ-600 פליטים מצ'כיה, שהיו שם בהסגר. אלה כללו הרבה חולים, זקנים וילדים, בינתיים התחילה המלחמה ופחדנו, שצוללת איטלקית תטביע אותנו. קבלנו הוראות ממפקדת ה"מוסד" לרדת בחוף נבי רובין (לאחר ששחדו שם את אנשי משמר החופים). אך כאשר התקרבו לחוף יצאה לקראתנו סירת משמר החופים והתחילה לירות עלינו. ברחנו, אך נהרגו שני מעפילים; אחד צ'כי ואחד מפולין. עכשיו קבלנו הוראות לרדת בחוף תל אביב (מול מקום המדינה של היום). אנשי המוסד והצוות ירדו בסירה לפני שהגענו לחוף (כי היה צפוי להם עובש חמור לו היו נתפשים) ולאחר שכוונו את האניה לאורות תל אביב. הטילו על הבולגרים שני תפקידים: להעביר לחוף את מכשיר הקשר (שהיה די גדול) ואת הגופות של שני ההרוגים.

האניה המשיכה, כאמור, לכוון ת"א ולבסוף נתקעה בחולות. זה היה האות להורדת סירה על ידינו, וירידת רוב החברים שלנו יחד עם מכשיר הקשר והגופות. חתרנו לחוף

ולרגע חששנו שאנו נגיע דוקא ליפו וניתפש על ידי ערבים, ופתאום - המים שחורים מאנשים : צעירים רבים שבאו לעזור לנו ולהביא אותנו לחוף מבטחים : קודם לצריפים של שכונת 'מחלגף' - לשתות משהו ואח"כ-כל אחד למשפחה אחרת.

הגרעין שלנו הגיע לקבוץ "מעברות".

ב מ ע ב ר ו ח

עשו אתהכל שנשאר אצלם, אך אנו ראינו אותם כ"זקנים", וכקבוץ לא כל כך שיתופי (הם היו כ-10 שנים כבר בהתישבות), רצינו בקבוץ צעיר, חדש, שומרי יותר. (היתה לנו כבר אכזבה גדולה : קבוץ העליה שלנו חיכה לנו מספר שנים ברעננה ולבסוף מוסדות התנועה החליטו לאחד אותם עם קבוץ עליה פולני ולהעלות אותם להתישבות ברמת השופט. כשאנו הגענו מספר חדשים לאחר מכן - העסק היה סגור, הם היו כבר קבוץ גדול ולא היתה אפשרות לקלוט אותנו,

עבדתי בסלילת כבישים ובבנין, אח"כ כשעברנו לקבוץ ג' בראשון, עסקתי בגידול ארנבות, בסלילה ובאפיה, ב-1942 הפכתי להיות נגר.

??? איך התרשמת מקבוץ ג' בראשון אחרי שנה במעברות?

מנבי במעברות היה משטר עבודה קפדני מאיד, (גם בהכשרות היתה לנו גישה רצינית מאד לעבודה). בקבוץ בראשון התרשמנו לשלילה מהיחס לעבודה - אולי זה היה גם בגלל העובדה שהיתה תקופה של חוסר עבודה, המצב החברתי לא היה 100%, הרגשנו התנשאות מצד השיראים, הם תבעו מאתנו שנטמע בתוכם, אמנם, התלהבו מההווי שלנו, מהשירים והריקודים - אבל... בענייני השיתוף הקיבוצי, ראינו שהדבר הוא לא כל כך רציני... לא הבאנו רכוש (כפי שאחר כך הביאו האמריקאים) - סה"כ : שעון או עט נובע, את השעון שקבלתי לבר מצוה לקחה ועדת השיתוף וגם עט הפרקר. כעבור שבוע ראיתי אותם אצל עובד בגן הירק, גם הדיור היה לא-דיור, אך קבלנו את הכל ללא ערעור - היינו מאד ממומשים ותנועתיים - הרי גדלנו בתנועה מגיל 10,

משום מה ראו אותי כמתאים לעבודה עם עדות המזרח, הרבה זמן הייתי פעיל ביניהם. עבדתי ב"שיכון המזרח" בין העדות השונות, פועלי בנין ורוכלים, שכבות עניות. שם היתה לי קבוצה של צעירים בעלי משפחות : נפגשתי אתם בבתיהם. היתה זאת תקופת המלחמה - למדתי אותם מושגים בגיאוגרפיה; איך לקרא את המפה, פרשנות, איך ואיפה נלחמים וכו'. הייתי מעורה במשפחות שלהם, הכרתי את הילדים שלהם, והם היו גם באים לבקר בקבוץ. אח"כ ישבתי בלשכת העבודה וחלקתי עבודה. המצב היה בעייתי כל אנשי מפא"י שישבו שם עשו פרוטקציה לאנשי שלומם, היה צריך לשמור על זכויות הפועלים... פעילות זאת העסיקה אותי שעות רבות במשך השבוע.

עשר שנים עבדתי בנגריה, אבל ב-1953 הקיבוץ החליט לשלוח אותי לסמינר מורים, להכשרה לכיתות יסוד, .. כאשר עבדתי כנגר יצא לי להעדר הרבה מהבית וכאשר הקיבוץ עלה לחצור נשארנו הנגרים בראשון, היינו האחרונים שהגיעו לחצור.

??? כמה מחזוריים הספקת ללמד ולחנך ?

מנבי ארבעה מחזוריים : "שיבולים", "סלע" (הייתי גם מורה לספורט - אוריאל התחיל אצלי את הקארירה הספורטיבית שלו), לימדתי את "שקמה" וחלקית את "הדס".

ב-1960, בגלל מחלת האסטמה של אַלֶּת, באלצנו לעבור לירושלים, שם הייתי שוב מורה. המעבר הזה מבית-ספר קיבוצי לבית ספר עירוני היה לי קשה מאוד, אם כי זה היה פרק מעניין. בכלל, הפרק הירושלמי היה נסיון חיים קשה ומעניין בחיינו. תחילה פעלתי במפלגה על יד ויקטור שם טוב, הוא היה המזכיר הראשי ואני הייתי המזכיר הטכני, הייתי אחראי למועדון ועשיתי את כל העבודה המשרדית. המשכורת שקבלתי בתור פעיל בקושי הספיקה למחייתנו, חיינו ממש במחסור. לכן חפשתי עבודה אחרת (גם וידה חפשה)...

בינתיים התפנה מקום של מורה באחד מבתי הספר (בזמנו נתנו קרדיט רב למורים מהקיבוצים). יצא בגורלי להיות מורה בקטמונים, הייתי מורה בכיתה ז' אח"כ בכיתה ח'. היו לי תלמידים בעיקר ממרוקו, עירק ואחרים מתימן... לא הצלחתי להתגבר על האוירה ששררה שם. האוירה הייתה אלימה מאוד. כל כיתה ח' שסימה ערכה פוגרום על בית הספר, ביקרתי בבתי התלמידים, תנאי החיים שלהם היו קשים, היו להם דירות של שני חדרים והמשפחות היו מרובות ילדים, ראיתי ילדים מכינים שעורים כאשר האסלה משמשת להם כסא או שולחן, היו בכיתתי רק שני ילדים אשכנזיים, ילדה, שהייתה ממשפחה מרובת ילדים (אביה היה סבל בתנובה), היא זכתה ליחס טוב, אבל לילד, שהיה בן יחיד ויתום מאב, עשו את המות. קנאו בו שהוא בן יחיד. אמו אשה משכילה, נעזרה לו בלימודים,

בקשתי העברה מבית ספר זה, והועברתי לבית ספר אליאנס לבנות, במחנה יהודה, המנהלת בשארה שם מתקופת המנדט, היה משטר פורמלי מאוד, בקטמונים הייתה אוירה ליברלית, קראו לי: "המורה מוביל" פה הייתי: "האדון אלמוג" התלמידים עמדו דום עם כניסתי לכיתה, גם המורים קראו אחד לשני אדון או גברת. השפה הזרה שנלמדה הייתה צרפתית, לא אנגלית. הייתי סגן מנהל, במשך שבע השנים שלימדתי בירושלים הכרתי ילדים ממוצא שונה: ילדי עולים, ילדים ממשפחות ספרדיות ואירניות עתיקות...

במלחמת 6 הימים עדיין היינו בירושלים, יום אחד כאשר הלכנו לדאר-ירושלים הופצצה, בקושי הגענו הביתה... גרנו בקרית יובל, בדרך שמענו על הניצחונות שלנו. לא האמננו, אילת למדה בגימנסיה רחביה. הילדים בשלחו הביתה ואילת בשארה אצל חברה שלה ברחביה במשך שלושה ימים, ואנחנו במקלט על יד הבית שלנו. כאשר הקרבות שכחו חזרתי ללמד, השתדלנו להעסיק את הילדים. יום אחד אחה"צ באו אלי בבהלה, בנות מבית הספר, רועדות מפחד, הן ראו ערבים מתהלכים ברחוב. מסתבר שפתחו את השערים של העיר העתיקה, הערבים הורשו להסתובב בירושלים המערבית, זה היה מראה מוזר, לראות קבוצות של ערבים המחזיקים איש בזרוע רעהו, צועדים ברחוב יפו. גם הם היו המומים ומבוהלים, הם לא הסתדרו עם הרמזורים, הצטופפו קבוצות קבוצות. סביבם קבוצות של יהודים סקרניים. זה הזכיר לי, הופעה של איש המוביל דוב מאולף וקהל סקרנים מצטופף סביבו.

... שש שנים עבדתי בהוראה בירושלים.

??? כשחזרתם לחצור האם זה בגלל דרישת הקבוץ או בגלל שהחלטתם: נו, זה כבר מספיק.

מוני גם זה, וגם זה: לאיילת היתה תקופת "טיפש-עשרה" מאד סוערת. היא היתה פעילה בתנועה (זה בגיל 15 - 16) ולמדה בתיכון הכי יוקרתי בירושלים - גימנסיה רחביה, כשאיילת היתה בגיל 15, אמרה לנו יום אחד: "אני כבר לא צריכה אתכם, אתם כל כך רוצים לחזור לקבוץ? אז סעו! ידידה שלה קבלה אותה לביתה ואנו חזרנו לחצור.

חזרנו לחצור, ירושלים בשארה עבורנו התנסות מעניינת. המשכתי לעבוד בחינוך. בזמנו, המעורבות של המורה בחברת הילדים הייתה מקסימלית: חינוך, הוראה, משק הילדים, שעורי מלאכה, פעילות חברתית. זה העסיק אותי עד חצות וגם המשפחה היתה מעורבת.

הילדים היו באים אלי הביתה עם כל בעיה, גרבו על יד הכיתות (ביח המרפאה כיום) משחקי ילדים היו כמעט בתוך הבית, כך בשבתות, בחגים.

קשה לסכם שלושים שנה בחינוך והוראה, נהייתי ולא בהייתי, היו תקופות ומצבים שונים. היו לי הרבה הירהורים נוגים בקשר ליחס של הקיבוץ למוסדות החינוך, לצרכים שלנו. לפעמים סבלתי מאד מההתחשבות לגבי החינוך, והרי לא תמיד היה קשה כמו היום, היו תקופות יותר נוחות מבחינה כלכלית, והיינו יכולים להיות יותר נדיבים. חשבתי שצריך לתת לחינוך את מיטב האנשים, ושצריך לראות במשאבים הנדרשים, השקעות ולא הוצאות.

על העבודה באולפן

עשיתי רצוף - 20 אולפנים (10 שנים), בהתחלה כמנהל/מורה, ואח"כ רק כמנהל, 20 פעמים עליתי למצדה! התחלתי בעבודה זו ב-1973.

(ב-1971 קבלתי מלגה ממשרד החינוך ללימודי הכנה להוראה בחטיבות הביניים, שנתים באוניברסיטה). שנתים למדתי מתמטיקה, פיזיקה וביולוגיה - לימודים שהיו בשבילי אז די קשים. כשגמרתי, ב-73, חשבתי שאני הולך ללמד במוסד אך היה עודף מורים לריאליסטיקה והחלטתי לא להתחרות על התפקיד. ... במקום זה התחלתי לעבוד בבישול בקר. עבדתי בזה כחודשיים ויום אחד בא המזכיר אלי ומציע שאכהן כמנהל האולפן שהיה צריך להחליפו. החלטתי לקבל את ההצעה - אם זה ילך - אז טוב! באותה התקופה המנהל היה גם מורה,

התקופה הזאת זכורה לי לטובה, זאת לא היתה רק עבודה, זה היה תפקיד!

האם הרגשת שאתה עושה משהו שחורג מעבר לגבולות של הקבוץ? ???

מוני כן! אני כמעט כל החיים עסקתי בחינוך, מגיל 15 הייתי מדריך בתנועה, ומחוץ לעשר שנים שעבדתי בנגריה - עסקתי כל השנים בחינוך, אני מתקשר מהר מאד עם נער, אני מוצא אתם שפה משותפת. מאד ריתק אותי המוצא הרבגוני של תלמידי האולפן: גרוזינים, אמריקאים, דרום אמריקאים, צ'כים, פרסים, אתיופיים... השתדלתי מאד לתת להם חום ולהקשיב להם... זאת היתה תקופת עליה, ותלמידי האולפן לא היו תיירים, פיתחנו אתם קשרים מאד מהימנים, וגם עם מינהל הסטודנטים העולים, ממש יכולתי לעזור לסטודנטים האלה להסתדר. קבלנו גם גרעינים תנועתיים מספר פעמים.

כאמור, זאת היתה תקופה טובה עבורי והיה לי "משברון" כשהצטרפתי לסיים. למה עזבתי? יום אחד הסתכלתי מסביבי וראיתי שמגיעים אולפניסטים בגיל של הנכד שלי - אז החלטתי שהגיע הזמן לגמור. נדמה לי שגם חיכו לזה. אבל כשאתה עושה צעד כזה ואין לך למה ללכת - אתה מוצא את עצמך בחלל ריק.

חזרתי לנגרות כעבור שלושים שנה בחינוך, אני רואה בעבודה זו יצירה ולא סתם עבודה. כל כיסא וכל רהיט אפשר לעשות באופנים שונים... בינתיים מקצוע הנגרות התקדם. הכל ממוכן, המון כלים ידניים מכניים, היום אין עבודה של שיוף במפסלת ומקצועה, אין ארון כלים ידניים, אני מרגיש טוב בעבודה זו, וזאת על אף המכניזציה. אני מרגיש עצמי יוצר ונהנה מזה.

??? איך הגעת לאריגה ? זה לא חינוך ולא נגרות.

מוני ה עתי לזה באופן מקרי, עלי להודות על כך לתמר בר אילן, תמר הייתה מטפלת באולפן כאשר אני עמדת לפרוש מההוראה וריכוז האולפן, שוחחנו בינינו בשעת הקפה ותמר אמרה לי : יש לך ידים טובות, למד אריגה ונקי ם בית מלאכה. לא האמנתי שתהיה מזה פרנסה, אבל בתור הובי הייתי בהחלט מוכן ללמוד. תמר סידרה לי קורס בירושלים,

בינתיים נכנסנו לתקופה קשה מבחינה כלכלית והוחלט לא לאשר קורסים לאריגה מחוץ לבית ושאנחנו נלמד בבית, קנינו שני בולים קטנים והקמנו חוג לאריגה. לי ולפרומה היה בול משותף, באלצתי לחכות זמן רב, עד אשר הנול התפנה עבורי. יום אחד לקחתי את הנול לנגריה ובביתי לי בול, כאשר ראיתי את הנול של תמר והוא הרבה יותר גדול משלי, החלטתי לבנות לי בול גדול, השגתי עצים מארְבָּז גדול שהגיע לאומן, לאחר זאת פנו אלי לייצר בולים למכירה.

אני מרוצה מאוד ממלאכת האריגה, יש לי מזה סיפוק רב.

האריגה היא עבודת יד, היא דורשת סבלנות, תשומת לב רבה, והיא יכולה להיות מרגיעה מאוד. אני אוהבת את התהליך, את המגע עם הבד, את הצבעים והריחות. זהו סוג של תחביב שניתן ליהנות ממנו בכל רגע יומי.

אני אוהבת את האריגה, היא עוזרת לי להירגע ולחשוב טוב יותר.

איך הגעת לאריגה ? זה לא חינוך ולא נגרות.

האריגה היא עבודת יד, היא דורשת סבלנות, תשומת לב רבה, והיא יכולה להיות מרגיעה מאוד. אני אוהבת את התהליך, את המגע עם הבד, את הצבעים והריחות. זהו סוג של תחביב שניתן ליהנות ממנו בכל רגע יומי.

האריגה היא עבודת יד, היא דורשת סבלנות, תשומת לב רבה, והיא יכולה להיות מרגיעה מאוד. אני אוהבת את התהליך, את המגע עם הבד, את הצבעים והריחות. זהו סוג של תחביב שניתן ליהנות ממנו בכל רגע יומי.

האריגה היא עבודת יד, היא דורשת סבלנות, תשומת לב רבה, והיא יכולה להיות מרגיעה מאוד. אני אוהבת את התהליך, את המגע עם הבד, את הצבעים והריחות. זהו סוג של תחביב שניתן ליהנות ממנו בכל רגע יומי.

עליזה שפי

(שמלת)

ילידת 1931

נולדתי באלכסנדריה ב-1931, אמא ילידת רוסיה (אודסה), אבא יליד מצרים.

??? איך הגיעה אמא למצרים ?

עליזה כמו הרבה יהודים מרוסיה באותה התקופה, עלו לארץ ישראל. בזמן מלחמת העולם הראשונה התורכים גירשו רבים מהיהודים, והם עברו למצרים, חלק מהיהודים שהגיעו למצרים נשארו שם, כך גם משפחת אמא.

??? באיזו שנה זה היה ?

עליזה נדמה לי שהגיעה ב-1913 ל"פלשתינה" דאז, נשארה בארץ כ-4 שנים. (הדוד שלי-אח של אמא -הספיק ללמוד בגמנסיה "הרצלית"). אמא היתה ילדה קטנה, אבל דודי היה בוגר ממנה, הם גרו בשכונות הראשונות של ת"א, הסבים (מצד אמא) הגיעו כפליטים למצרים ב-1917, יש להם סיפורים רבים על כך כיצד גורשו מהארץ ע"י התורכים, כיצד יצאו בסירות מהנמל לאוניה שחיכתה להם, די התעללו בהם, אימו לזרוק אותם לים אם לא יוסיפו עוד כסף, במצרים הם התקבלו ע"י הקהילה היהודית כפליטים שהגיעו בחוסר כל, סבא התחיל לעבוד. פתח חנות לגבינות וחמאה. זה הפך במשך הזמן לעסק גדול ומצליח.

בינתיים נוצרה במצרים קהילה יהודית מיוצאי רוסיה, שכללה ההורים ואת הילדים, מין מסגרת מיוחדת קשורה בקשרי ידידות, המעניין הוא שחלק גדול מאותם היהודים שחזרו אח"כ ארצה (בשנים 1954 - 1948) המשיכו גם כאן את הקשרים ביניהם. בארץ יש חוג חברתי כזה של בני אותן המשפחות.

??? והמשפחה של אבא ?

עליזה המשפחה של אבא היתה משפחה גדולה ומכובדת גם מצד סבא וגם מצד סבתא. לסבא שלי היו 8 - 7 אחים, גם לסבתא היו כ-8 - 7 אחים ולכל אחד מהם היו כמספר הזה של בנים, אחד מבני הדוד שלי עשה מחקר ("שורשים") על תולדות המשפחה ואני קבלתי עותק מהסיפור הזה, העוסק רק בענף אחד מהמשפחה שהוא מגיע למאה ה-17 ברודוס, בספרד, וגם בירושלים, עם רבנים ראשיים פה ושם. בירושלים מצאנו אחרי מלחמת ששת הימים בהר הזיתים מצבה של רב סבא של אבא שלי, ובית כנסת על שם המשפחה שלנו, אבא ידע על כך וכך מצאנו את זה. המשפחה של אבא הגיעה למצרים מאלג'יר, לפני כמה דורות, המשפחה שלו היתה משפחה אמידה מאד. עסקו במסחר בכותנה ובחבניות לטכסטיל, אבא היה הראשון במשפחה שלא עסק בענייני כותנה, הוא התחיל לעבוד מוקדם מאד בבנק הלאומי המצרי ובזה עבד כל השנים שלו במצרים, (בסוף היה מנהל סניף הבנק באחת הערים הגדולות).

היינו מסודרים טוב, היה לנו בית גדול, בינתיים פרצה מלחמת העולם השנייה, אבא היה מגויס בצבא הצרפתי שנתים, היה בלבנון עד שצרפת נכנעה לגרמנים, אז הצבא הצרפתי הפך להיות צבא-אויב, עשו במצרים קשיים רבים לחילים ששרתו בלבנון ובטוריה, רק אחרי הרבה פרוטקציה נתנו לחילים המשוחררים לחזור למצרים, שם הם הצטרפו לדה-גול (לצרפת החפשית), אבא שהיה יותר מבוגר, לא גויס בפועל (היה לו צו-גיוס "על תנאי").

??? מה ענין הנתיבות הצרפתית ?

עליזה הנכס של הנתינות הצרפתית עבר בירושה במשפחה שלו עוד מימי המשפחה באלג'יר. זה נתן יתרונות רבים במצרים: אסור היה למשטרה המצרית להכנס לבית של נתין זר בלי נוכחות נציג של הצירות של הארץ הזאת. (וזה הציל הרבה יהודים בזמן מלחמת העצמאות). אבל מצד שני זה חייב אותו להתגייס לצבא הצרפתי בזמן מלחמה.

??? ספרי על חילי היום יום בבית?

עליזה היינו, בדור של ההורים שלי, משפחה מאד מתבוללת, אמנם, היהדות היתה ברורה; היו שומרי מסורת, אך לא שמרו על כשרות, ומצד השני, לא היה כל קשר עם הסביבה המצרית-ערבית (חוץ מאשר עם המשרתים שלנו). אנחנו היינו "על יד" הסביבה הערבית, אני, אמנם, דברתי ערבית, למדנו שעה ערבית (חובה) יום-יום, וזאת היתה השעה השבואה ביותר עלינו, עם נהג המונית, עם החנווני, עם האומנת שלי דברתי ערבית...

הבית שלנו (ההורים, אני ובן דוד שגר אתנו) כלל 10 - 12 חדרים. עבדו אצלנו 2 - 3 משרתים. היה טבח, מגיש לשלחן, וכו', והאמא נהלה את משק הבית, וחילי חברה מאד פעילים, אני זוכרת מסיבות בלי סוף בבית - ארוחת ערב עם 20 - 22 אורחים. היו שני טרקלינים - כל אחד בגודל של הדירה שלנו כיום, הייתי בטיפולה של אומנת עד גיל 9 - 10, זה לא הפריע ליצירת קשרים טובים מאד עם אמי - הייתי בת יחידה - והרבה מאד בילינו יחד.

??? הקהילה היהודית?

עליזה היא היתה קהילה עשירה מאד. (החלק הפתוח אמיד חי את חילי היום יום המצרי. היו רחוב או שנים כאלה, שאותם הכרתי לאחר שהייתי בתנועה: עשיתי אז את עבודת הגמר שלי בבית הספר לעבודה סוציאלית על הקהילה היהודית במצרים).

... הסביבה שלנו לא היתה יהודית, גם לא ערבית - אלא צרפתית, יונית, איטלקית - אירופאית.

למדתי בבי"ס אנגלי-סקוטי. זה אותו בית ספר שבו למדה אמא בבואה למצרים. למדתי עבודה סוציאלית. בעצם רצו שאלמד רפואה. במשפחתנו רבים למדו רפואה (דודים וכו'). גם ילדי ידידינו למדו רפואה, הבעיה שלי היתה, שרפואה לומדים שש שנים, וכחניכת תנועה בוער מגיל 13, חשבתי שעלי לתכנן את לימודי כך שאעלה ארצה בהקדם האפשרי. בנוסף לכך היו לי בעיות עם המשטרה בגלל הפעילות הציונית.

הורי לא הסכימו שאעלה ארצה מבלי ללמוד מקצוע לכן החלטתי על עבודה סוציאלית ובמשך שנתים וחצי כבר קבלתי את התואר.

??? באיזו תנועה נוער היית?

עליזה "החלוץ האקויד", המעניין הוא שאמא שלי הביאה אותי לתנועה. היא רצתה שאקבל חינוך יהודי-ציוני, (האמת היא שהיתה התבוללות בקרב הקהילה שלנו). גם אני למדתי בבי"ס בריטי, אם כי הבית שלנו היה לו רקע יהודי מסורתי, אבל לא דתי, והיתה צפויה גם לנו התבוללות. אמא רצתה למנוע את זה. היא "ריאנה" את השליח הארצישראלי של התנועה הזאת וזה מצא חן בעיניה. לקחה אותי ביד, בגיל שלש עשרה, והביאה אותי לתנועה. היה הווי ישראלי, שירים, ריקודים, חינוך ציוני בסיסי, צופיות. ב-47' כבר התחילו בעיות: מעקבים ובעיות - כי מצרים כרכה יחד ציונים וקומוניסטים (למרות העובדה שגם "בני עקיבה" היו אתנו). ב-1948 היו מעצרים רבים ואז ירדנו למחתרת.

ב-1947 תפסו סירות עם מטילים מהתנועה. עצרו אותם במל בטענה שצילמו, היו שליחים ופשוט היו מעונינים לעצור אותם, ב-1948 עצרו במחנה את כל התשתית של תנועות הנוער, (בד"כ עצרו ליממה ולא יותר), אבל ב-14 במאי, לקראת יום הכרזת המדינה, אסרו את כל מי שהיה לו קשר כלשהו לפעילות הציונית. הפעילות בתנועות בפסקה, אני עוד המשכתי להיות מקשרת במשך מספר חודשים עם שליחים שהסתתרו. עקבו אחרי והתרוצצתי בעיר די בפחד שבסופו של דבר אתפס גם אני, לאחר הפסקה של פעילות התנועות במשך כחצי שנה, באו שוב שליחים, הם באו במסווה של סוחרים צרפתיים וכו', ביניהם באו גם שליחים של השוה"צ, הפעילות קיבלה ציביון פוליטי יותר, "החלוץ האחיד" התפלג לתנועת "הבונים" ול"דרור": אני השתיכתי לפלג של "דרור", בראשית 1949 היתה לפעילות שלנו אופי אחר: התחלנו להעלות ילדים ארצה, ע"י עליית-הנוער, מהמשפחות הדלות יותר, היתה לנו פעילות ענפה מאד לגיוס כספים. לי (בגלל המשפחה הענפה) היו קשרים רבים, ועסקתי הרבה בגיוס כספים, הייתי גם מלווה את השליחים (ליווי צמוד) החדשים, שלא התמצאו בעיר, בינתיים התנהלו הרבה מעצרים, הורי התנגדו לעליתי ארצה, אבל אמא תפסה, שבמוקדם או מאוחר יעצרו גם אותי. לכן היתה מוכנה לעליתי, המעקב אחרי גבר ונאלצתי להפסיק בפגישות עם השליחים, פרט לפעולות הכרחיות הפעילות החברתית הצטמצמה מאד. לאחר שעליתי ארצה שלשה חברים שלי (שפעלתי יחד אתם) נעצרו.

??? הטענה היתה פעילות ציונית?

עליזה ציונית וקומוניסטית, האמת היא שלחברי דרור והשוה"צ היתה אוריגטציה פרו-סובייטית, אנחנו למדנו באוניברסיטאות יחד עם סטודנטים קומו-ניסטיים, והיה כמידה מסוימת שיתוף פעולה, החברים שלי שנעצרו ישבו עשר שנים, חבר אחד בא לבקר אותי (כבר בחצור). לאחר שש עשר שנים, שוחרר ועלה ארצה. ב-1954 היה ה"עסק הביש", בין הנעצרים היו שני פעילים שלנו: מרזוק (אותו לא הכרתי, כי הוא היה מקהיר) ושמואל אזר, שהיה ידיד שלי, אותו הרגו.

??? הרדיפות במצרים היו רק בגד ציונים או גם בגד יהודים כיהודים?

עליזה בד"כ עקבו אחרי הציונים - ואנחנו גם עשינו שטויות. למשל בקן שלנו היה חומר רב שאספנו והעברתי אותו אלינו הביתה. ב-15 במאי הייתי מוכרחה לגלות לאבא מה יש לנו בעליה הגג, הוא צלצל לדודים שלי שהיו להם מכוניות להעביר את החומר לבית הקיץ שלנו, מחוץ לעיר. שם הם השמידו את כל זה. אנחנו לא חשבנו על זה, והשליחים גם לא אמרו לנו עד כמה דבר זה מסוכן, היו שלושה ארגזים של תעודות לנטיעת עצים ביערות הקה"ל. אילנו נתפסנו היה עונשנו כבר מאד, חבר שלנו באמת נתפס בנמל עם מזודה עם חומר, באסר ואח"כ גורש כי היה לו דרכון איטלקי. (כמו שלי היה דרכון צרפתי). כלומר, עקבו אחרי כל מי שהיה לו קשר כל שהוא עם פעילות ציונית, הוזמנתי להתיצב במשטרה והוזהרתי.

??? היו לכם קשרים עם האוכלוסיה המצרית, התלמידים?

עליזה כמעט שלא. ביבה"ס שלי, הבריטי, כמעט ולא היו תלמידים מצרים, היו בנות יהודיות, יוניות, וכו', מתוך עשרים בנות אולי היו שתיים מצריות, גם בעסקים כמעט ולא היה מפגש. אמנם בבית שלנו גרו שופט עליון, וגנרל אחד, היו לנו יחסים מאד קורקטיים אתם. היו משרתים וחנוונים מצריים. אח"כ כאשר למדתי במכון לעבודה סוציאלית היו כמה בנות מצריות, ומעט מאד מרצים מצריים. בעיקר היו שויצרים, צרפתיים ואמריקאים, כאשר ביקשתי לעשות עבודת גמר על הקהילה היהודית במצרים, הם הסכימו בהדגשת רוחב הלב שלהם, וכאשר הגשתי את העבודה וציבנו אותה כטובה, הוסיפו ששמעו שאני נוסעת לצרפת ובירכו אותי. הם ידעו את האמת, אבל מצאו לנכון להדגיש שהכונה שלי לנסוע לצרפת, זה נאמר כאילו באירופה.

ב-48 - 49 התחילה יהדות מצרים לעזוב את מצרים - בכל הדרכים האפשריות, בעלי הנתיבות הזרה האמינו שלא יעשו להם צרות אך בעלי נתיבות מצרית התקשו לקבל היתרי יציאה ורק על ידי שוחד רב הצליחו, באותו זמן גם הוציאו הרבה ילדים בלי משפחותיהם,

??? עם מלחמת העצמאות האם התחולל איזה מפנה ביחסים בין היהודים המושרשים במצרים ושכניהם הערבים?

עליזה לא קרה שום דבר, לא היו גידופים, לאבא לא התנכלו במקום העבודה שלו בבנק, לא גרשו יהודים ממקום העבודה שלהם, לא היו גילויים של אנטי-שמיות פיזית גלויה (חוץ מ"שבת שחורה" אחת גם בקהיר וגם באלכסנדריה - ב"רחוב היהודים" איפה שגרו היהודים הלא כל כך מבוססים) לא הטרידו את היהודים בקנטרי קלאב או באוניברסיטאות, זה היה מצב משונה מאד: בצד אחד - אמצעי התקשורת דווחו על המלחמה בישראל והיו מחנות מעצר של יהודים שהיו חשודים בפעילות לא חוקית - אבל רוב אלה הצליחו לצאת את מצרים תוך שנה - למעשה גורשו, אך מצד שני - הקהילה היהודית המשיכה בחיי היומיום שלה.

ב א ר ץ

עליתי ב-1952, אנחנו (חברי 'דרור') הגענו ארצה עם אורניטציה שמאלית ברורה, הלכנו ל"יראון" וזה היה באותו שבוע של הפלוג (סנה), ביראון בשאריו רק עשרת חברים מהגרעין. כולם עברו ל"יד חנה", לי לא היה עם מי להשאר, די התלבטתי מבחינה פוליטית, קבוצ וכו', וחשבתי שהדבר הטוב ביותר שאני יכולה לעשות זה ללמוד עברית, כך הגעתי לאולפן של חצור,

??? איך זה בדיוק לחצור?

עליזה שהיתי בתל-אביב אצל ידידים שלנו כחודש וחצי וטיילתי בארץ, באולפן בחצור היה אז חבר שכרתי ממצרים שהוא הציע לי לבא לחצור. הגעתי לקראת סוף האולפן, הציעו לי לסיים אתם ואם ארצה אוכל להמשיך באולפן הבא, הלילה הראשון גרתי לבד באוהל (באיזור מגרש הספורט כיום), האולפן כולו כבר עבר לצריפים... יום העבודה הראשון עבדתי אצל יעקב ב., בגן הירק (בערימת בצל רקוב). כאשר עברתי לצריף, גרנו חמש בחורות יחד, יהודית שפיצר היתה המורה שלי.

??? איך נראתה לך חצור לאחר יראון?

עליזה יראון היה קבוצ קטן עם חברים בגילי, הייתי בסה"כ בת עשרים ואחת, אחרי מספר ימים היה ברור לי ששם לא אשאר, בחצור היו חברים הרבה יותר מבוגרים ממני והקבוצ היה כבר מספר שנים לאחר מלחמת העצמאות,

??? איך זה נראה מנקודת מבט של תלמידה באולפן?

עליזה אני הכרתי את איבי מוקדם מאד, כך שכבר נוצרו קשרים עם חברי הקבוצ, חברי האולפן היו כבר ארבעה חודשים בקבוצ, כך שהם הכירו את המקום, התקדמתי מהר מאד בלימוד השפה וגם הקדשתי לזה הרבה מאד זמן, לא היה לי קשה ללמוד כי זה היה המשך ישיר ללימודים שסימתי במצרים, העבודה היתה קשה, היו ימים חמים מאד, אבל העבודה היתה לי אתגר ובערבים ישבתי והכנתי שעורי בית, האוכל לא היה טוב במיוחד, אבל כל זה לא היווה עבורי בעיה רצינית, הייתי בתנועה מגיל שלש עשרה והתכוונתי לחיים קשים בארץ,

??? אבל בכל אופן הירידה ברמת החיים היתה דרסטית מאד...

עליזה מאד, אני זוכרת שהבחורה שגרתי אתה אמרה לי שצריך לשטוף את הרצפה, ולא ידעתי איך עושים את זה, אח"כ עבודה במטבח בשטיפה כלים - את הסירים הגדולים וכו' ובתנאים של המטבח אז... בבית שלנו לא שטפתי אפילו צלחת, המעבר כמובן היה חד מאד. בינתיים הגיעה לקבוצה ההשלמה הצרפתית וזה כמובן היקל עלי מאד. אני המשכתי ללמוד עברית יחד אתם פעמים בשבוע.

??? איך הסתדרו ההורים בעלותם ארצה?

עליזה אחרי שהייתי כחצי שנה בארץ בא אבא ממצרים לבקר אותי - לראות מה מצבי וגם לבדוק את האפשרות של עליה, לא היה הגיון שהם יחיו במצרים ואני אחיה בארץ. הוא טס לפריז; שם נתנו לו דרכון חדש; משם נסע לאיטליה בכדי לטשטש את עקבותיו ומשם טס ארצה - ובחזרה הכל בכונן הפוך. (זה היה ב-53) - אז חיטל את כל העניינים שלהם במצרים, התפטר מהבנק ועלו ארצה ב-1954. שנה אחת בארץ היתה קשה - לא היתה לו עבודה. קנו דירה קטנה, למד באולפן (אמא ידעה כבר עברית - עוד מילדות) והציעו לו עבודה בבנק הפועלים.

??? במה עסקת בשנים הראשונות בקבוצה?

עליזה עבדתי בפרדס (למדתי רק חדשים באולפן כי הגעתי בחודש הרביעי של המחזור, אח"כ למדתי עם ההשלמה הצרפתית, עד אז לא ידעתי מלה עברית). בשנה הראשונה עבדתי במטבח, בעיקר בשטיפת כלים (לפני שקנינו מכונה... התחנתי עם אייבי בתום השנה הראשונה שלי בקבוצה... (רצייתי, אמנם, לעבוד בעבודה סוציאלית, המקצוע שלי, והיה צורך רב בזה - במעברות - ולא היו אז בעלי מקצוע בארץ - אך באותם ימים לא העלו על הדעת בקבוצה שחבר יצא לעבוד בחוץ)... בסה"כ עבדתי בפרדס כ-5 שנים עם הפסקות, כולל לידתו של עודד,

אח"כ עבדתי במטבח כרכזת עבודה (תפקיד חדש, אז). אז נולדה אביטל ונגוז החלום של עבודה בחקלאות - כי זה לא תואם את הצרכים של הקבוצה: - "את דרושה לעבודות אחרות". הייתי מטפלת ב"סלע", אח"כ סדרנית עבודה, אחרי זה - אקונומיסט, עבודה בבית התינוקות (בינתיים נולד רדאי), מחסנאית בגדים -

??? איך נכנסת למעגל של הפעילות המשקית?

עליזה בזמן שלמדתי (במצרים) עבודה סוציאלית למדתי כחוג שני - כלכלה, גם בעבודות הריכוז השונות בקבוצה חשוב מאד נושא הכלכלה וזה מאד משך אותי, בתנועה רצו לקדם חברות במקצועות האלה - אז פנו גם אלי לצאת ללמוד בתחום הכלכלה. (בפקולטה למנהל עסקים - קורס מרוכז של שנה וחצי רצוף בלי חפשים) מיד אחרי זה יצאתי לפעילות במחלקה לכלכלה של הקבה"א,

??? קצת דברי סיכום?

עליזה מדאיגה אותי הבעיה החברתית העלולה להווצר בגלל המצוקה הכלכלית. אני מאד חרדה להשלכות החברתיות, אני אישית, והרבה מאד חברים חשים כך, לא בטוחה שאני מסוגלת לחזור לתקופה של דלות, עם כל המשתמע מזה. אני זוכרת את שנות החמישים, אינני חושבת שדלות כדלות יוצרת ערכים. היו אז קשיים רבים, חומרות שקשה היה לעמוד בהן, היתה גם קטנוניות. אולי בראשון, כאשר החברים היו יותר צעירים, היתה התעלות מעל לקשיים, אבל בשנות החמישים המוקדמות כאשר הייתי חדשה בקיבוץ, חשתי בצד הדברים המאד יפים, גם את המצוקות, ולא הייתי רוצה לחזור לזה. אני רוצה לקוות שלא נחמיר מדי, שהחברה תמשיך להיות פתוחה. למעשה אינני חוששת כל כך לירידה ברמת החיים, כמו להרגשה של דריכה במקום, אם לא נצליח לצאת מזה, נצטרך להתמודד עם זה, ישנה גם בעיה נוספת, אשר יש לה השלכות חברתיות וארגוניות, והיא ששכבת הגיל שלי כל כך מצומצמת, וישנו פער גילים גדול מדי בינינו לבין הותיקים לבין הצעירים, ואנחנו כל כך מעטים, ואם משהו מאתנו יוצא לתפקיד בחוץ, זה מאד מצטמצם.

כשרות 3 ע'כים וי'ס'ס

רחל ג'וליה
1946

רחל ג'וליה
1938

אורי קאנין
1940

ראינה: שרה אגל
זרקי: בני קרוס
ענ'סיה: רחל חכמי

שלמה ג'וליה
1934

ארינה ג'וליה
1947

ישראל ג'וליה
1944, ג'וליה